Польс
4
D-29

KAROL DEJNA

PODOLSKO-WOŁYŃSKIE POGRANICZE JĘZYKOWE

TARNOPOL 1938
NAKŁADEM PODOLSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK
WYDANO Z ZASIŁKU FUNDUSZU KULTURY NARODOWEJ.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

25К 4

Польс
4
D-29

KAROL DEJNA

PODOLSKO-WOŁYŃSKIE POGRANICZE JĘZYKOWE

2674787

Державна історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

TARNOPOL 1938
NAKŁADEM PODOLSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK
WYDANO Z ZASIŁKU FUNDUSZU KULTURY NARODOWEJ.

Muzeino Buczacz

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ODBITKA Z „ROCZNIKA PODOLSKIEGO“ t. I — r. 1937.

Z DRUKARNI FR. FLISA DAWNIEJ L. WIERZBICKIEGO W TARNOPOLU.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Zofii Logajównie
poświęcam

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

I. Uwagi wstępne.

Ustalenie granic pewnego dialektu czy grupy gwarowej jest kwestią, traktowaną dość niejednolicie. Utarł się zwyczaj, zwłaszcza w starej literaturze językowej, że dialekty liczyło się na ilość, te zaś na gwary i dla każdej grupy starano się z większym lub mniejszym powodzeniem ustalić granicę. Wskutek tego mapa dialektyczna wyglądała zazwyczaj jako pewien system plam, które zapełniały bez reszty — a najwyżej z oznaczeniem pewnych terenów przejściowych — obszar danego języka. Takim systemem opracował najstarszą mapę dialektów ruskich Mychalczuk[1]), a także w nowszej dialektologii trzymają się tej metody Rabijówna wykreślając granicę gwary bojkowskiej[2]) i Ziłynski w swej „Mapie ukraińskich dialektów“[3]). Zasada tego sposobu kreślenia map gwarowych ma do pewnego stopnia słuszność, zwłaszcza jeśli chodzi o objęcie bardzo wielkich terenów, na których ilość różnych grup dialektycznych jest bardzo liczna, a wyciągnięcie wszystkich izofon i izomorf byłoby i niemożliwe, i niedokładne, i zaciemniałoby mapę. Ale nawet usprawiedliwiając autorów map nie możemy nie wspomnieć, że ten system wyznaczania granic gwarowych jest i błędny, i niedokładny. Musimy bowiem przy odczytywaniu tak ułożonych map ograniczyć się do tego, że przyjmujemy za słuszne, jakoby wszystkie cechy, wyróżniające pewną gwarę, zamykały się w granicach terenu, oznaczonego danym kolorem. Tymczasem konkretne i dokładniejsze badania

[1]) Trudy Etnograf. Kom. t. VII.

[2]) Sprawozdania Akad. Umiej. t. XXXVII (1934) str. 15—29.

[3]) Jan Ziłynski, Karta ukrainśkyx hovoriv, Warszawa 1933.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

w oparciu o liczne punkty gwarowe wykazują, że prawie nigdy tak nie jest. Jedne bowiem cechy sięgają znacznie dalej niż przypuszczalna granica na mapie, inne natomiast znikają już we wsiach, leżących na terenie uważanym jeszcze za objęty przez tę gwarę. Powody tej rozbieżności granic są bardzo liczne i często zupełnie nieuchwytne. Język bowiem jako organizm żywy nie da się nigdy ująć w karby konieczności jednolitego rozwoju wszystkich właściwości bez wyjątku, a zatem ścisłe rozgraniczenie jego grup gwarowych jest niemożliwe, nawet jeśli wchodzą tu w grę tak poważne momenty jak granica naturalna terenu. Niektóre bowiem cechy są bardziej ekspansywne i szerzyły się lub szerzą silniej w dialekcie sąsiednim, inne natomiast skłonne są do zanikania i ustępują bardzo łatwo.

Drugą bardzo nieraz dezorientującą wadą dotychczasowych map dialektów ruskich, bo o te nam w danej chwili chodzi, jest to, że wykreślono je na podstawie dość rozrzuconych i nielicznych punktów, w których zebrano materiały gwarowe. Nic też dziwnego, że granice poszczególnych dialektów będziemy musieli przesunąć nieraz nie tylko o kilka wsi, lecz nawet o kilka powiatów. Niedokładności te musieli uczeni popełnić z tych powodów, że jeden człowiek, a nawet nieliczna grupa ludzi nie była w stanie zbadać tak ogromnych terenów, ciągnących się od dorzecza Dniepru aż po San. Z konieczności więc musieli lingwiści posługiwać się materiałem pomocniczym — w danym wypadku zapisami robionymi dla celów etnograficznych. Zapisy zaś etnograficzne są albo niedokładne lub nawet niepewne. W wielu bowiem wypadkach etnografowie, nawet przy wiernym notowaniu opowiadań z ust ludu, zapisywali je mową literacką i z tych możemy korzystać tylko wtedy, gdy chodzi o słownictwo, czasami o składnię (jeśli ona jest różna od składni literackiej); w zakresie zaś cech fonetycznych i morfologicznych powodują takie zapisy dezorientację badacza. Tak na przykład, gdybyśmy chcieli się oprzeć na zapiskach etnograficznych z Kobyłowłok (111), musielibyśmy umieścić niektóre cechy gwarowe o 40—50 km dalej na południe niż to jest w rzeczywistości. Spotykamy bowiem w opowiadaniu z tej wsi takie formy: *oženyt҃ sja z mamoju, xłopec҃*[1]) itd., gdy w rzeczywistości mamy dziś w tej miejscowości końcówkę instr. sg. fem. *-om*, zaimek zwrotny *śʏ̆*, 3 os. sg. i pl. *-t'*, suf.

[1]) Etnografičnyj zbirnyk Etnograf. Kom. Nauk. Tov. Ševč. Lwów 1902 t. XII str. 22.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

-ec z twardą końcową, itd. (zobacz mapy I i II). W niektórych zaś wypadkach mamy wprost rażącą niekonsekwencję w notowaniu form gwarowych. Teksty opowiadań np. ze wsi Nałuża[1]) dają nam dużo wprawdzie materiału gwarowego, ale spotyka się tam zazwyczaj dwie formy tej samej właściwości, np. *dyvlat' sia || dyvlat sie, oženyų sie z neju || z nioų, dyvyt' sie stojit verba, začyty || začały, budu vertaty || budu jiła* itd. W tym jednak wypadku można jeszcze uważać, że po prostu gwarowymi są te formy, które odbiegają od brzmienia literackiego. Gorzej natomiast przedstawia się sprawa, gdy obok formy zgodnej z językiem literackim spotykamy dwie formy gwarowe w tym samym tekście. Krótki np. zapis z Zastawia (80) (pow. Tarnopol) podaje nam aż trzy formy instr. sg. fem.: *rosov vmyju sja, vtry sja mojom zapaskom, zabyv dobneju medvedja*[2]). Z nich trzecia występuje wprawdzie w gwarze wołyńskiej, ale równie dobrze może być literacką naleciałością zapisywacza lub obiektu badanego. Ale jak się zapatrywać na końcówki *-ov* i *-om*? Dziś Zastawie leży na tym terenie, gdzie końcówka ta występuje konsekwentnie w postaci *-om*, więc widocznie kilkadziesiąt lat temu zasięg tej cechy był taki sam jak dzisiaj. Równie jednak dobrze może być, że wtedy obszar wymowy *-oų*, odległy dziś zaledwie o kilka kilometrów od Zastawia, rozciągał się dalej na wschód; może wreszcie badany obiekt pochodził ze wsi o innej wymowie niż *-om*. W każdym razie te bardzo często spotykane niekonsekwencje i niedokładności zmuszają nas do tego, że materiałów etnograficznych będziemy mogli używać tylko jako materiału pomocniczego, nigdy zaś te zapisy nie będą przedstawiały dla nas wartości dowodowej, chyba że robione byłyby przez człowieka o wielkim wyczuciu językowym i zwracającego uwagę na właściwości gwarowe.

Nic też dziwnego, że dotychczasowe mapy gwar ruskich, robione na podstawie albo bardzo rzadko rozsianych po terytorium językowym punktów zbadanych przez dialektologów, albo częściowo oparte na zapisach nieraz bezwartościowych lub o wartości ujemnej będą niedokładne, a nawet niekiedy sprzeczne ze stanem faktycznym.

---

[1]) Stanisław Zdziarski, Garść baśni ludu ruskiego ze wsi Nałuża pow. trembowelskiego, Mat. Antr.—Arch. i Etn. t. IV str. 153—155.

[2]) Etn. Zb. t. XII str. 29.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Wynikiem różnicowania gwar według terytoriów przez nie objętych jest jeszcze jedna niewygodna strona tak opracowanych map — ta mianowicie, że nie mamy jasnego przeglądu tych cech, które bardziej ekspandują na terytoria sąsiednie i przez to niejako wybiegają naprzód przed innymi właściwościami tej samej gwary, ani też nie widzimy z samej mapy, w których okolicach występują cechy podobne. A tymczasem jest to rzecz bardzo ważna, szczególnie jeśli chodzi o momenty pozajęzykowe. Dla nas bowiem nie będzie obojętne czy jakieś poszczególne cechy występują tylko w jednym dialekcie, czy też spotykamy je w kilku gwarach odległych i oddzielonych od siebie. Jeżeli np. ta sama cecha ukazuje się w dialekcie wschodnio-ukraińskim, a prócz tego spotykamy ją w gwarze wołyńskiej i na Bojkowszczyźnie, albo jeżeli pewne właściwości językowe występują na Polesiu i w Karpatach, to mogą wprawdzie te zjawiska być wynikiem rozwoju niezależnego, powodowanego różnymi warunkami lub rozmaitymi wpływami z zewnątrz, lecz również można w niektórych wypadkach przypuszczać, że jest ono odbiciem dawniejszego sąsiedztwa tych ludów, czy może silniejszego oddziaływania wzajemnego na siebie. Także jest ważną rzeczą, jeżeli jakaś cecha nie ogranicza się do terytorium jednej gwary, lecz obejmuje kilka gwar różniących się poza nią całym szeregiem pozostałych właściwości. Wydaje się bowiem wtedy całkiem możliwa hipoteza, że istniała kiedyś łączność tych ludów lub uleganie objętych terytoriów jakimś wspólnym wpływom.

Te względy skłaniają nas do opracowywania mapy dialektycznej przez zupełnie ścisłe wykreślenie wszystkich izofon, izomorf oraz różnic słownikowych, które się dadzą zaznaczyć na danym terenie, choćby te granice w sumie nawet uniemożliwiały dokładne zdanie sobie sprawy z konkretnego przebiegu granicy pewnej gwary.

Artykuł niniejszy jest próbą zebrania wyników pracy powziętej nad zbadaniem dialektów Podola, a raczej gwar, które spotyka się na terenie województwa tarnopolskiego. Rzecz zrozumiała, że musi się niejednokrotnie wyjść poza granice tej jednostki administracyjnej, ponieważ w przeciwnym razie trzeba by nieraz zrezygnować z wielu ważnych spostrzeżeń.

W dotychczasowych badaniach zdołałem zebrać materiały tylko z północnej części tego terenu i pobieżnie ujęte wyniki postaram się po krótce omówić. Pobieżność wywodów polega na

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

tym, że nie daję ani monograficznego opracowania całości systemu gramatycznego gwar na terenie objętym mapą, ani też nie trzymam się cech charakterystycznych dla poszczególnych gwar. Uwzględniłem w zasadzie tylko te cechy fonetyczne, morfologicze, składniowe i właściwości słownikowe, które występują przynajmniej w dwu różnych postaciach dialektycznych. Omówienie zaś właściwości, choćby one były najbardziej charakterystyczne dla języka ruskiego, ale występujących na całym obszarze badanym w jednolitej postaci, odkładam do monograficznego opracowania całości systemu językowego gwar woj. tarnopolskiego i obszarów sąsiednich. Dlatego nie będziemy się szczegółowo zajmowali tak ważnymi na przykład w językoznawstwie ruskim zagadnieniami, jak sandhi międzywyrazowe, podwojenie spółgłoski przed *-*ьj*, kwestią twardego *ky, gy* itp., ponieważ cechy te występują na całym badanym obszarze w postaci jednolitej i dopiero na dalszych terenach można spotkać linie odgraniczające ich zasięgi.

Badany teren gwarowy leży według wspomnianej mapy Ziłynskiego prawie w środku obszaru objętego dialektem południowo-zachodnim. Na terenie woj. tarnopolskiego zbiegają się, jak widzimy na tej mapie, trzy obszary gwarowe, a mianowicie gwary podolskiej, południowo-wołyńskiej i naddniestrzańskiej, czyli opolskiej. Podjęte prace nad dokładnym zbadaniem gwar wyznaczonego obszaru główny nacisk położyły 1) na skonstatowanie, czy wszystkie cechy wymienione[1]), jako właściwe dialektowi południowo-zachodniemu naprawdę występują na tym terenie i 2) czy zasięg cech, podanych jako wyróżniające trzy wspomniane gwary, zgadza się w rzeczywistości z mapą. Powierzchowne już jednak zaznajomienie się z wynikami nowych badań, opartych na możliwie najdokładniejszym kwestionariuszu, przeprowadzonych z zachowaniem wszelkich zasad ostrożności i dokonanych w silnie zagęszczonych (zwłaszcza na pograniczu) punktach, pozwolą nam stwierdzić przede wszystkim: 1) że chociaż granicę dialektu pd.-zachodniego wykreślono o jakie 300 km na wschód od badanego terenu[2]), to izofony i izomorfy p r z e w a ż n e j części cech dialektu pd.-wschodniego sięgają aż do obszarów południowej części woj. tarnopolskiego (np. *ŕ, ĺ*

[1]) W dziełach: J. Ziłynski, Opis fonetyczny języka ukraińskiego, Kraków 1932, str. 8; J. Ziłynski, Karta ukr. hovor. Warszawa 1933, str. 6.

[2]) Jest nią linia Biała Cerkiew — Humań — Ananijów.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

średnie, większe miękczenie spółgłosek przedniojęz. przed *i* w zgłoskach zamkniętych), lub jego północnej części (pogranicze woj. tarnopolskiego i wołyńskiego skupia granice takich cech dialektu pd.-wschodniego, jak : koronalno-dorsalnej palatalizacji *s'*, *z'*, *c'*, miękkiej końcówki 3 os. sg. i pl. *-t'*, suf. *-ec'*, miękkiego dat. sg. m. *-evi*, form *na zým|li, na ko|ńi, na |pol'i* itd.), oraz 2) że granice trzech wymienionych gwar na tym terenie w stanie dzisiejszym nie odpowiadają granicom zaznaczonym na mapie Ziłynskiego.

Wykaz miejscowości do map gwarowych.

1 Popowce
2 Łopuszno
3 Palikrowy
4 Styberówka
5 Zwyżyn
6 Markopol
7 Zagórze
8 Rydoml
9 Oleksiniec St.
10 Bodaki
11 Borsuki
12 Manajów
13 Załoźce St.
14 Hnizdyczna
15 Kobyla
16 Bolizuby
17 Kołodno
18 Zarudzie
19 Kochanówka
20 Wierzbowiec
21 Łopuszno k. Wyżgr.
22 Wyżgródek
23 Moskalówka
24 Hukałowce
25 Jarosławice
26 Kudobińce
27 Olejów
28 Białogłowy
29 Mszaniec p. Tarnop.
30 Ihrowica
31 Dobrowody
32 Nowiki
33 Dubowce
34 Stechnikowce
35 Czernichowce
36 Roznoszyńce
37 Łubianki Niż.
38 Dobromirka
39 Szelpaki
40 Suchowce
41 Hnilice Wk.
42 Koszlaki
43 Klimkowce
44 Jarczowce
45 Mszana
46 Nesterowce
47 Ostaszowce
48 Płaucza Wk.
49 Taurów
50 Pokropiwna
51 Domamorycz
52 Dołżanka
53 Płotycz
54 Łozowa
55 Szlachcińce
56 Bajkowce
57 Rusianówka
58 Smykowce
59 Czernielów Ruski
60 Borki Wk.
61 Dyczków
62 Romanówka
63 Kujdańce
64 Romanowe Sioło
65 Kamionki
66 Chmieliska
67 Supranówka
68 Zadniszówka
69 Budyłów
70 Płotycza
71 Denysów
72 Kupczyńce
73 Berezowica Wk.
74 Bucniów
75 Łuka Wk.
76 Myszkowice
77 Nastasów
78 Czartoria
79 Łuczka
80 Zastawie
81 Grabowiec
82 Proszowa
83 Skomorochy
84 Konstantynówka
85 Chodaczków Mały
86 Kołodziejówka
87 Połupanówka
88 Magdalówka
89 Kozówka
90 Mytnica
91 Sorocko
92 Iławcze
93 Krzywe
94 Zarubińce
95 Poznanka Hetmańska
96 Ostapie
97 Iwanówka k. Skałatu
98 Turówka
99 Pajówka
100 Krasne k. Grzym.
101 Rakowiec
102 Złotniki

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

103 Zazdrość
104 Ładyczyn
105 Warwaryńce
106 Darachów
107 Zaścianocze
108 Iwanówka k. Trem.
109 Deréniówka
110 Mszaniec k. Trem.
111 Kobyłowłoki
112 Jabłonów
113 Uwisła
114 Rasztowce
115 Kręciłów
116 Horodnica
117 Samołuskowce
118 Kręgulec
119 Kociubińce
120 Wasylkowce

II. Zachowanie się *'a*.

Na terenie woj. tarnopolskiego, jak podaje Ziłynski, zbiegają się trzy następująco rozgraniczone tereny gwarowe: 1) gwary podolskiej, której obszar zaczyna się na południu od Dniestru, biegnie wzdłuż rzeki Seretu i za Tarnopolem skręca popod Zbaraż na wschód, aby mniej więcej koło Tok przejść granicę polityczną; po wschodniej stronie Zbrucza ciągnie się ten obszar między Dniestrem a Bohem aż po Bałtę; 2) na zachód od Seretu rozciąga się gwara naddniestrzańska (opolska); 3) na linii zaś Toki—Zbaraż—górny Bug wypada granica gwary południowo-wołyńskiej. W objaśnieniach do mapy Ziłynski grupuje dość liczne gwary dialektu pd.-zachodniego w trzy pasy: a) północny (wzdłuż górnego Bugu i Bohu), b) gwary nad Sanem i Dniestrem i c) pas wzdłuż grzbietu Karpat. Zrozumiałą więc jest rzeczą, że przeważna część linii gwarowych zbiegnie się na południu granicy gwary wołyńskiej. Ciekawszy jest jednak podział średniego pasa, do którego zalicza autor gwary: a) podolską, b) pokucko-bukowińską, c) naddniestrzańską (opolską) i d) nadsańską[1]).

Na razie weźmiemy pod uwagę gwarę podolską i opolską, ponieważ one weszły w zakres ostatnich badań. Z nich podolska wyróżnia się od innych gwar pasa środkowego „zachowaniem czystej wymowy *a* po palatalnych *(d'ą̆u̯u, żat', čas, šč̆ast'e, j̆ą̆y̯i*... jak w gwarach południowo-wołyńskich, wschodnich i w mowie literackiej), natomiast w gwarach pod b), c), d) takie *-a, -j̆a* wymienia się w *j̆e, i: d'ę̆u̯u, żeť, č'es, čisu, šč̆ist'e, j̆ę̆y̯i*"[2]). To zjawisko fonetyczne określa Ziłynski dokładniej w Opisie fonet. jęz. ukr.[3]): „W znacznej części gwar grupy zachodniej, w gwarach huculskich, poleskich i podlaskich idzie przesunięcie się miejsca artykulacyjnego *a* w sąsiedztwie palatalnym znacznie dalej (niż

[1]). J. Ziłynski, Karta... str. 7.
[2]) Tamże str. 7.
[3]) Str. 32—34.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ȧ, ä)... w górę nie tylko do kategorii samogłosek *e*, lecz nawet do *i*. Najdalej poszła ewolucja pod tym względem w gwarach wschodnio-galicyjskich, w których (z wyjątkiem północno-wschodniego pasa na pograniczu Wołynia, Podola i południowego pasa gwar karpackich) każde *a* (z **a* i **ę*) w zgłosce mocnej nawet przy jednostronnym poprzedzającym zmiękczeniu wymawia się jak *ê* (średniopodniebienne szeregu przedniego) albo *ŷ, y*, a przy obustronnym sąsiedztwie palatalnym jak *î, i*, np. *ď'êk, ž'êl', ž'ŷl', žyl', wźŷų, por|ŷdok, hr|ŷtka, šč'iśći* itp."

Brak tej cechy fonetycznej wyróżnia gwarę podolską od graniczących z nią na zachód i południe innych gwar grupy zachodniej, a zatem zachowanie *'a* powinniśmy znajdować na terenie woj. tarnopolskiego między Seretem a Zbruczem, Dniestrem i linią Tarnopol—Zbaraż—Toki, jak wskazuje całkiem zdecydowanie mapa.

Tymczasem materiały zebrane nieraz z dokładnością do jednej wsi, a przynajmniej do pięciu mniej więcej kilometrów, ujawniły zupełnie inne rozmieszczenie zachowania *'a* po miękkich, a mianowicie zmniejszyły znacznie obszar tej cechy. Konsekwentne przechodzenie *'a* = *ŷ* we wszystkich pozycjach spotykamy także za terenie zaznaczonym na mapie Ziłynskiego jako obszar objęty gwarą podolską, a więc nie posiadającą tego zjawiska. Północno-zachodnia izofona wymiany *'a* = *ŷ*, zaznaczona na mapach I i II linią 1, zaczyna się od granicy polsko-sowieckiej na północ od Husiatyna między Wasylkowcami (120) a Samołuskowcami (117) i Horodnicą (116), włącza do swego obszaru Uwisłę (113), przebiega między Iławczem (92) a Sorockiem (91), później skręca na zachód i obejmując swym zasięgiem Łukę (75), Myszkowice (76), Bucniów (79), Domamorycz (51), Pokropiwną (50) biegnie przez Jeziernę i między Jaryczowcawi (44) i Kudobińcami (26) a Mszaną (45) i Jarosławicami (25). Jak więc z tego widzimy, południowy obszar powiatu tarnopolskiego, prawie cały kopyczyniecki i borszczowski, części trembowelskiego, czortkowskiego i zaleszczyckiego, leżące na wschód od rzeki Seretu, będziemy musieli zaliczyć już nie do gwary podolskiej, tylko naddniestrzańskiej, a zatem obszar gwary podolskiej już na tym małym odcinku zbadanym zmniejszy się przeszło o 500 km².

Spotyka się wprawdzie nawet na terenie o konsekwentnym zachowywaniu przejścia *'a* = *ŷ* wypadki, gdy ludzie, zwłaszcza w wymowie starannej, nie zawsze używają form zgodnych

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

z właściwością swej gwary: np. *š|apku baraṅ|ǧču, žaba, šč|aśćǧ* || *ž|ǧty* (żąć) (112), itd. Szerzenie się tych form o charakterze gwary mieszanej[1]) poparte jest z jednej strony językiem literackim (szkoła, książki, gazety...), z drugiej zaś faktem, że *š, ž, č* (bo po tych głoskach najczęściej spotyka się typ mieszany) są już zupełnie twarde w tych okolicach, a więc nie wchodzi tu w grę czynnik fonologiczny. Inne natomiast podłoże ma zachowanie *a* po *i̯* w czasownikach: *stoi̯|aty; łyž|aų,stoi̯|ały* (106), *śmi̯|ałyby śǧ* (112), *boi̯|ałam śǧ* (50), itd., gdzie zachowywanie niezmienionego *a* jest wynikiem analogii do takich czasowników, jak *pł|akały, nazyv|aty, i̯|ixały, pamńit|aty*, w których *a* nie ma warunków do wymiany w *ǧ*. Typ wymowy mieszanej występuje na wspomnianym terenie niezwykle rzadko, ponieważ na ogół tylko u młodszych, bardziej oczytanych albo w starannej wymowie z kimś obcym; nosi więc wszelkie cechy zależności albo od języka literackiego lub dążności do poprawnego, wzorowego według uznania osobnika badanego, wyrażania się tak jak mówią ludzie uważani przez niego za wzór wymowy poprawnej, tzn. „nieśmiesznej". Taka dążność do korygowania wymowy gwarowej doprowadza nieraz do powstania formy hiperpoprawnej, np. informator, który unika wymieniania *'a = ǧ*, używa formy *do Trymb|ovla* zam. *do Trymbovl'i* (106).

O wiele natomiast ciekawsze, jeśli chodzi o wymianę *'a = ǧ*, są gwary mieszane po północno-wschodniej stronie izofony 1, a więc tam, gdzie w zasadzie *'a* nie przechodzi w *ǧ*. Na tym terenie, wbrew temu, co się mówi o zachowaniu *'a*, spotykamy nadzwyczaj dużo wypadków przejścia *'a = ǧ*, tylko trzeba dodać, że odbywa się to bardzo konsekwentnie, w ściśle określonych warunkach gramatycznych i występuje na obszarach, które mogą być dokładnie odgraniczone.

PRZEJŚCIE *'a = ǧ* W ŚRODKU WYRAZU

Tak na przykład po zewnętrznej stronie granicy wymiany *'a = ǧ* we wszystkich pozycjach (mapy I i II izofona 1) znajdujemy kilkadziesiąt wsi, w których to zjawisko fonetyczne występuje tylko w środku wyrazu, natomiast nie pojawia się w końcówkach. Odgraniczająca ten

[1]) „Typ mieszany rozwija tę samą cechę gramatyczną w jednych wyrazach zgodnie z gwarą *a*, w drugich zaś jej rozwój jest identyczny z gwarą *b*". Mieczysław Małecki, Do genezy gwar mieszanych i przejściowych, Slavia Occidentalis t. XII str. 81.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

teren od północy izofona 2 biegnie na pn. od Turówki (98), przez Skałat, wyłącza Mytnicę (90) i obejmuje swym zasięgiem Kozówkę (89), Skomorochy (83), Proszowę (82), Dołżankę (52), Ostaszowce (47) i Mszanę (45). Prócz tego to samo zjawisko ukazuje się w dość daleko wysuniętej i odosobnionej co do tej właściwości wsi Kujdańce (63). Można wprawdzie uważać tę wieś za kolonię z południowego obszaru Podola, ale raczej mamy tu do czynienia z bardziej archaicznym zachowaniem cech gwarowych na pograniczu dialektycznym. Popiera to przypuszczenie fakt, że w tych okolicach, tylko na obszarze bardzo dużym, spotykamy również oderwaną od zwartych połaci swej gwary wyspę wymowy *švyto* (por. str. 13), która zawiera zbyt dużo wsi, aby je wszystkie razem uważać za kolonie. W zbadanych 19 miejscowościach konsekwentnie występuje wymiana *'a* = *ů* w środku wyrazu, przy równoczesnym zachowaniu *-'a* w końcówkach. Oto kilka przykładów: *ķ'ůrn|yća* || *vi̯|ůžy šů* (96); *sył|etćamy, ne|ď'ila, deń pola* || *vžůła, traflůi̯e šů* (91); *pi̯|ůtnyća* (89); *xłopća* (genet. sg.) *ķ'ůrn|yća, ķryčat* || *ķahl|ůnķa, mov|lůu̯, post|avľ'ůt, ť'ůš, čysn|yķ, ščůbľ'i, důrevi̯|ena...* (100). Równocześnie spotyka się tu częściej niż po południowej stronie linii 1 wypadki braku przejścia *'a* = *ů* także w środku wyrazu: *n|ežat, sołoml|anyi̯ |ķui̯ava* (= nędzna chata) 98; *bań|ak, dvi žabi...* (100).

Mamy tu do czynienia z kurczeniem się terenu cechy *'a* = *ů*, która zanika najpierw w tych wypadkach, gdzie zachodzi wyraźna dążność do wyrównania analogicznego. Lud bowiem, który na pograniczu obszaru o wymianie *'a* styka się z gwarą nie posiadającą tego zjawiska, zaczyna unikać swej wymowy przede wszystkim w tych pozycjach, które mu łatwo rzucają się w ucho. Ułatwia i przyśpiesza ten proces, prócz sąsiedztwa gwary z *'a*, język literacki, rozsiane dość licznie w tych okolicach gwary polskie, a przede wszystkim możność porównania końcówki we własnej wymowie z końcówkami rzeczowników po twardej spółgłosce, które nie ulegają wymianie w *ů*. Kiedy na przykład wieśniak wymawia *pi̯ůtnyćů* (nom. sg.), a równocześnie słyszy *pi̯atnyća* i uważa tę formę za poprawniejszą, przy czym widzi, że inne rzeczowniki kończą się na *-a*: *ł|avķa, žaba, baba, babamy...*, to wtedy i on zaczyna mówic *ķ'ůrnyćamy*. W pozycjach natomiast, gdzie tę analogię trudno mu wykryć, pozostawia swą cechę gwarową nietkniętą i tą drogą powstaje typ *pi̯ůtnyća*.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

POSTAĆ *'a* W KOŃCÓWKACH RZECZOWNIKÓW NIJAKICH TYPU **telę.*

Za powstaniem form typu *pi|ůtnyća* drogą wyrównania analogicznego przemawiałoby także to, że w wypadkach, gdzie takie wyrównanie nie miało podstaw — bierzemy tu pod uwagę końcówki rzeczowników nijakich *tyl|y, łoš|ů, pać|ů...* obszar występowania pierwotnej końcówki *-'a* = **-ę* w formie *-ů* jest znacznie szerszy od dwu poprzednio omówionych terenów przejścia *'a* = *ů*. Zmianę *-'a* = *-ů* powinno nawet przyśpieszyć wcześniejsze stwardnienie poprzedniej spółgłoski (np. *š, č* w wyrazach *łoš|ů, ķ|ačů),* lecz mimo to utrzymuje się nawet we wsiach, którym już obca jest wymiana *'a* w ogóle, a dzieje się to dzięki temu, że analogiczne rzeczowniki nijakie (z innych powodów) mają końcówki o brzmieniu *-ů: žyt'|ů, víšń|l'ů (= * žitьje, * veselьje)* a także *połů, z|b'iže (= * polje, * zbože).* Analogia więc w tym wypadku działa na dłuższe zachowywanie cechy gwarowej, która w innych pozycjach ustąpiła już dawniej cesze gwary sąsiedniej — przeciwnie niż na terenie objętym izofonami 1 i 2, gdzie analogia przyśpiesza szerzenie się tej samej cechy. Północny zasięg tego zjawiska (linia 3) sięga mniej więcej od Podwołoczysk do granicy wsi Kudobińce (26) i Jarosławice (25), ale w środkowej części zbadanego terenu przybiera dość dziwny kształt. Wąskim bowiem przesmykiem koło Czernichowiec (35) i Szlachciniec (55) wcina się w teren wymowy *tyl|ů* wielki półwysep wymowy tej samej końcówki, zgodnej z gwarami leżącymi na północ od wspomnianej linii, a mianowicie typ *tyl|a, łoš|a,* razem z rzeczownikami nijakimi *žy|t'a, podv|ira* (73). Czystą wymowę końcówki *-a* w typie wyrazów *tyl|a, h|uša, łoš|a* spotyka się w miejscowościach: Rusianówka (58), Dyczków (61), Konstantynówka (84), Magdalówka (88), Grabowiec (81), Zastawie (80), Berezowica Wk. (73), które stanowią ściśle odgraniczony półwysep, a właściwie nawet wyspę. Ten przesmyk bowiem, który łączy wymieniony obszar kilkunastu wsi z takim samym czystym typem końcówki nominat. nijakich *-a* w gwarach położonych bardziej na północ, razem z obszarem ujętym na mapie I liniami 3 i 4, a zakreskowany ukośnie od lewej ku prawej (miejscowości 15, 16, 17, 31, 32, 33, 35, 55, 38, 40, 43 i 67) nie ma już wprawdzie wymowy *tylů,* ale końcówka ta nie doszła jeszcze do brzmienia *-a* (jak w okolicach na pd.-wschód od Tarnopola i na północ od linii 4). Ta przejściowa forma końcówki nijakich brzmi jak bardziej przednie i podwyższone *ȧ, ä* albo *ę: tyl|ä, łoš|ätko* 43;

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

tyl|æt'i, tyl|æt, łoš|ĕt'i, višil|æ 38; *šimńĕ* 55; *h|ušä, pesŷńĕ, tyl|ĕ* 17. To pośrednie brzmienie między *a* i *e*, *ŷ* powoduje, że często, szczególnie w staranniejszej wymowie informatorowie przechylają się na jedną lub drugą stronę w ten zazwyczaj sposób, że na końcu wyrazu (w nominat. sg.) mamy *tylŷ*[1]), a także *zap'|ilŷ*, lecz zachowują *-a-* w dalszych końcówkach: *łoś|atu, kołyń|atu, tylatu* (55 u tego samego informatora); *tylĕ, tyl|atu, łoš|atu, łoše* || *poroś|ĕta* 32. W swobodnej jednak wymowie słyszy się we wszystkich końcówkach *ĕ* lub *æ*, zwłaszcza *-ä-* w końcówce o postaci *-ät'i, -ätam...*

Obszar zatem brzmienia końcówki nijakich odmiany typu **telę* jako *-ŷ, -e* musiał sięgać znacznie dalej na północ — przynajmniej po granicę zachowywania po dziś dzień brzmienia pośredniego *-ä, -ĕ*, tzn. po Suchowce 40, Dobromirkę 38, następnie linia graniczna tego terenu wygina się omijając Łubianki 37 i obejmuje Kołodno 17, Bolizuby 16, Kobylą 15, aby na południowej stronie Mszańca 29 złączyć się z granicą zdecydowanego brzmienia tej końcówki jako *-ŷ, -e*, a następnie z obszarem stałej wymiany *'a = ŷ, e*. Silna ekspansja gwary, która nie posiada tej wymiany *-'a = -ŷ*, od północy przesunęła już częściowo obszar tej cechy fonetycznej aż po linię 3, a nawet ułatwiła wdarcie się tej właściwości między Seretem a Gniezną daleko na południe i rozlanie się szerokim obszarem na połud.-wschodzie od Tarnopola. Napór gwary od północy na południe nie jest w tym wypadku zjawiskiem odosobnionym, gdyż jak zobaczymy później, izofony oraz izomorfy często wyginają się na południe wzdłuż doliny Gniezny. Ma to swoje uzasadnienie pozajęzykowe i pozwala nam wyciągnąć wnioski o ruchach ludności w czasach dawniejszych.

PRZEJŚCIE *'a = ŷ* W WYRAZACH *śvato, mńaso.*

Z terenem przejścia końcówki nijakich w *ŷ* prawie pokrywa się zasięg przejścia *'a = ŷ* ograniczony tylko do wyrazów typu *śv|yto, mń|yso* (izofona 6 na mapie I). W zachodniej części zbadanego terenu obejmuje on jedną wieś więcej: Jarosławice 25, natomiast nie sięga do Nesterowiec 46, Stechnikowiec 34, Łozowej 54; potem biegnie razem

[1]) To przejście *ĕ* w *ŷ, e* należy tłumaczyć silniejszym elementem głoski wyższej i bardziej przedniej, a także analogią do innych nijakich twardych, które ułatwiają szerzenie się wymowy sąsiedniej.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

z linią 3, aby za Kozówką 89 znowu się rozdzielić i nad Mytnicą 90 oraz Turówką k. Skałatu 97 dosięgnąć granicy politycznej. Nieco jednak na północ od tych dwu ostatnich wsi znajduje się dość duża wyspa wymowy *śv|yto*, sięgająca od Bajkowiec 56 do Chmielisk 68 na wschodzie, oraz od Kujdaniec 63 po Chodaczków Mały 85 na południu. Obszar więc wymowy *śv|yto* jest mniejszy od obszaru wymowy *łošy* prócz wymienionych o wsi: Borki Wielkie 60, Kołodziejówka 86, Kamionki 65, Zadniszówka 68 i Połupanówka 87.

Proces wymiany *'a = ů* w wyrazie *śv|yto* jest dość stary, bo sięga tego okresu, kiedy *śv-* było jeszcze miękkie — inaczej bowiem nie nastąpiłaby zmiana — a zachował się do dziś nawet po jego stwardnieniu. Wspomnianej wyspy nie można uważać za wynik kolonizacji z innych terenów ani za skutek ekspansji tego typu z gwary południowej, ponieważ tam *śv-* jest twarde, a także z tego powodu, że w analogicznych wypadkach mamy *a: śvyto || ćvak, mńůso || rumńanyi̯*. Obszar między Bajkowcami a Chmieliskami objęła ze wszech stron wąska przestrzeń wymowy *śvato*, który to pas łączy się z gwarami na północ od niego leżącymi. Da się to wytłumaczyć: 1) stwardnieniem wargowej w grupach *śv- ćv-*, 2) odosobnieniem tego przykładu nawet w grupach pokrewnych, jak *ćvak*, 3) wielkim skupieniem kolonij a nawet dialektów polskich koło Skałatu i na południe od Zbaraża, co wszystko razem przyśpiesza cofanie się tej właściwości na południe. Utworzenie się wyspy *śvyto* podobne jest i nawet zgadza się co do terenu — różniąc się tylko wielkością obszaru — z wyspą przechodzenia *'a = ů* w środku wyrazu, spotykaną w Kujdańcach 63 (zob. str. 10), gdzie mamy nie tylko *śv'yto, ćv|yk*, lecz także *vz'|ůy̯u, pi̯|ůtnyća*.

ZAIMEK ZWROTNY

Prócz wymienionych wypadków przechodzenia *'a = ů* na terenie, który w zasadzie zachowuje *'a* spotykamy także to przejście w zaimku zwrotnym *śů: i̯a śů, nazyv|ai̯u, nazyv|ai̯ut śů...* To brzmienie zaimka zgodne jest z właściwością fonetyczną przeważnej części Podola, tzn. z typem wymowy *pi̯|ůtnyćů*, ale sięga znacznie dalej na północ od granicy powszechnej wymiany *'a = ů* (izofona 1) i występuje także na terenie, gdzie wymawia się stale *pi̯|atnyća*. Północny zasięg *śů* obejmuje Suchowce 40, Dobromirkę 38, następnie zwraca się nieco na południe i omijając Czernichowce 35, biegnie po

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

północnej stronie Nowik 32, Kobylej 15 i Manajowa 12. Na południe od linii 7 występuje stale *śy, śy̨*, na północy zaś wymawia się *śa* lub *s'a*, zależnie od stopnia miękczenia spółgłosek, z wyjątkiem dość małego obszaru między liniami 7 i 8, na którym spotyka się obok *śa* także nieco wyższe i bardziej przednia *śä, s'æ* lub nawet *śy̨* (obszar 9), a więc podobnie jak brzmi *'a* w końcówce rzeczowników nijakich. Dosyć silne wysunięcie się wymowy *śa* z czystym *-a* na południe wzdłuż rzeki Gniezny koło Zbaraża (Czernichowce 35, Roznoszyńce 36, Łubianki 37), jest o tyle ciekawe, że jak widzimy z mapy, zbiega się nie tylko z podobnym i jeszcze silniejszym wygięciem linii wymowy *tyla*, lecz także z wielu innymi granicami właściwości fonetycznych i morfologicznych.

Zaznaczyć tu równocześnie musimy, że w przeważnej części z granicą południowego zasięgu wymowy *śa* zgadza się inna właściwość składniowa — obca gwarom podolskim, naddniestrzańskim i dalej na południu leżącym — a mianowicie występowania *śa* po czasownikach. O ile bowiem na południe od tej linii położenie zaimka zwrotnego w zdaniu jest zupełnie dowolne i nawet przeważnie zajmuje miejsce przed czasownikami: *ja śy̨ naji̯s|u* 54, *vi̯y̨z|uk śy̨ vi̯|y̨žy̨* 96, *my̨ńi śa |xoču* 7, *vivća śa |pasła* 6, to w gwarze na północ leżącej pozycja stale poczasownikowa doprowadza nawet do zlania się zaimka z *-t'* końcówkowym w *-c's'a* lub *-c'a* **svityt' s'a* = *svityc'a*, przy czym *c'* wymawiane jest z silniejszym naciskiem, co odpowiada długości wymawiania w syczących i szumiących, a często doprowadza to silne wymawianie do rozłożenia *-c-* na dwa elementy składowe *-cs-*: *s'mi̯|ec'a* (= śmieje się) 42, *zapł|uta̯ec'a* (zaplącze się) 11, *sku̯p|a̯ec's'a* 10, *nazyv|a̯ec'a* 9... Południowy zasięg tego typu składniowego biegnie od wschodu razem z granicą brzmienia *śa* aż do granicy Hnizdycznej 14 i Kobylej 15, ale następnie rozdziela się i razem z kilkoma południowymi granicami gwary wołyńskiej przechodzi między Popowcami 1 a Łopuszną 2, pozostawiając po lewej swej stronie znaczny obszar, na którym *śa* może zajmować dowolną pozycję w zdaniu i nie zrasta się z poprzedzającym je czasownikiem (miejscowości 1, 3, 4, 5, 6, 7).

GRUPA *-ŕa-*

Najbardziej ciekawym i najdalej na północ wysuniętym odstępstwem od zachowania *'a* jest jego wymiana w *y̨* po *r* pierwotnie miękkim, dziś stwardniałym. Mimo jednak tego stwardnienia grupa *-ŕa-*

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

przechodzi w *-rŷ-* według ogólnej zasady wymiany po miękkiej spółgłosce. Zaznaczyć tylko trzeba, że obszar *pr|ydivo, hr|ytka* sięga znacznie dalej na północ niż izofona wymiany *'a*. Zachowanie bowiem konsekwentnej wymowy *-ra-* sięga po wsi Koszlaki 42, Hnilice 41, Łopuszno 21, Zarudzie 18, Oleksiniec St. 9 i Markopol 6 włącznie (mapa I, izofona 10): *pr|ad'ivo* 8, *prasnyc'u* 8, *prad|ut* 42, *pr|az'l'ic'a* 23... Nie jest ona jednak równocześnie północną granicą wymowy *pr|ydivo*, która biegnie prawie równolegle od linii 10, ale w odległości 10—20 km na południe od wymienionych miejscowości. Obszar wymowy *-y-* po *-r-* tak samo jak po innych miękkich, np. *vz'ŷu* sięga dalej na północ od izofony wymiany *'a*. Odgranicza go od północy linia rozpoczynająca się na południe od Zadniszówki 68, a biegnąca między Kamionkami 65 a Chmieliskami 66, na południe od Dyczkowa 61, Płotyczy 53, Nesterowiec 46, i między Jarosławicami 25 i Hukałowcami 24. Przestrzeń natomiast ograniczona liniami I 10 od północy i I 12 od południa stanowi bardzo ciekawy obszar wymowy mieszanej. Dzieli ją mianowicie na dwa równoległe pasy izofona I 11. Pas po południowej jej stronie, a więc graniczący z wymową *pr|ysty*, wymienił *-a-* po *r* w głoskę wyższą i bardziej przednią, a mianowicie *-e-*: *pr|esty, pr|edivo, hr|etka, zapreh|aju* 60, *pr|esłyća* 24, *popr|etaju* 43, itd. Obszar zaś rozpościerający się po północnej stronie linii 11 (zakreskowany na mapie I ukośnie od prawej ku lewej) aż po granicę wymowy *pr|adivo* (izofona I 10) obejmuje miejscowości, w których wartość głosowa tego *a* jest nieco wyższa i bardziej przednia, a więc brzmi jako *æ, ä, ȧ*, lub spotyka się oboczności *a* || *e*, np. *s pr|ædiva* 38; *pr|ädivo, na pr|ezłyću* 14; *popr|etaty* || *por|adok* 32; *na pr|esłyću* || *por|adok* 40... Nie na tym jednak koniec. Wymowa bowiem *pr|ydivo* sięga tylko dość małym pasem na południe od izofony I 12, aby ustąpić formom *pr|yi̯divo, pr|yi̯sty, pryi̯d|e* (przędzie), które występują na południe od linii I 14. Północna granica wymowy *pr|yi̯divo* pokrywa się prawie z izofoną I, II 1, nie obejmuje tylko wsi Jarczowce 44, Bucniów 74, a natomiast sięga poza nią w niektórych miejscach, bo spotykamy: *pryi̯d|e* w Sorocku 91, Rasztowcach 114 i Horodnicy 116.

Ostatecznie możemy określić obszary fonetycznej postaci *-ra-* w czasowniku „prząść" i wyrazach pokrewnych jako kilka równoległych pasów dość przejrzyście od siebie oddzielonych: 1) na północy rozpoczyna obszar zachowania czystego *a*: *prasty, pradivo*; 2) po nim następuje pas *pr|æsty, präd|u, pred|u* || *prad|u*;

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

3) dalej teren, na którym głoska ta staje się wyższa i bardziej tylna *pr|edivo, pr|esty*; 4) obszar wymowy *pryd|e;* a wreszcie 5) na samym południu *pryi̯d|u, pr|yi̯sty* (prząść). Widzimy zatem jak *a* po *r* przechodzi na kolejno po sobie następujących obszarach poprzez *ä, ȧ, æ, e, ŷ* w *y*. Podkreślić należy, że wszystkie te postaci między *a* i *y* występują obok przeważnie zachowywanego *'a*, a więc stanowią tylko bardzo nieliczne — ograniczone do zupełnie specjalnych wypadków odstępstwa od ogólnej zasady fonetycznej. To odosobnione stanowisko wymiany *ŕa* = *ry, rŷ*... świadczyłoby także o tym, że jest ona pozostałością gwary cofającej się na południe, a nie ekspansją *ŷ* = *'a* na północ.

Dla dokładności i pełności obrazu wspomnieć należy jeszcze, że spotykamy na zbadanym terenie następujące postaci brzmienia rzeczownika „przędziwo", jeśli chodzi o głoskę *d:* w gwarze wołyńskiej aż po izofonę I 18 brzmi ten wyraz jak *pr|ad'ivo* lub *pr|æd'ivo* (w miejscowościach 14, 16, 17) z *d'*; na terenie zaś wymowy tego wyrazu z twardym *d* spotykamy znów formy z zanikiem *i* po *d*: *pr|ædvo, pr|ydvo, pr|edvo* (mapa I, izofona 19).

Takie samo brzmienie grupy *ŕa* jak w „prząść" i pokrewnych spotykamy także w innych wyrazach, zapisanych zależnie od tego, w jakim z omówionych terenów znajduje się miejscowość, w następujących postaciach: *hr|etka, por|edok* 60; *hr|ytka* 25; *hr|etka* 12; *hor|yčo* 96; *pr|ataty por|adok* 9; itd.

Przytoczone przykłady odnoszą się do grupy * *ŕa* pod akcentem. Nieco natomiast inaczej wymienia się ona w pozycji nieakcentowej, szczególnie jeśli chodzi o wyrazy na oznaczenie dyszla u pługa i studzieniny: *hryd'il* (izofona I 16) i *dryh|l'i* (linia I 15). Izofony te idą początkowo razem od Zadniszówki 68 ponad Kamionki 65 i Kujdańce 63 a na południe od Szlachciniec 55, następnie pn. granica *dryh|l'i* obejmuje tylko Nesterowce 46 i Jarosławice 25, forma natomiast *hryd'il* sięga znacznie dalej na północ (30, 31, 33, 34, 24, 27, 12)[1]). Da się tu zauważyć tylko rozróżnienie terenów z dwoma formami: *a* lub *y*, bez jakichś stadiów pośrednich tego typu, co *hr|etka* czy *pr|æsty*, oraz występowanie form *dryh|l'i* także tam, gdzie grupa * *ŕa* = *re, ræ.*

[1]) Dodać należy, że teren wymowy *dryh|l'i* zajmuje dość wąski pas, ponieważ już na południe od izoleksy I 17, a więc we wsiach Krasne k. Sk. 100, Warwaryńce 105, Zazdrość 103, Kupczyńce 72, Budyłów i leżących dalej na południe, nazwa tej potrawy występuje w postaci *h'išk'|ŷ, hyšk'|ŷ*, o czym wspomnimy jeszcze w rozdziale o słownictwie.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Także w innych wyrazach nieakcentowana grupa **ŕa* wyłamuje się z wyznaczonych zasad i wykazuje skłonność do wymiany w *ri, ry, ræ* na terenach, wytyczonych poprzednio dla fonetycznych odmian jej brzmienia, np.: *hr|etka, pr|edivo* || *pryd|e, v|upraš, zapryh|aty rytk'ů* 12; *pr|ysłyća, hr|ytka* || *v|upŕiš* 97; *pre|taty pr|esłyća* || *prad|e, pratk'ů, rad|ok* 68; *pr|edvo, pr|etaju* || *prad|e, v|upraš, drah|l'i* 43; *hr|ætka, pr|ædivo* || *upraš* 38; *hratka* || *pryd|e, rad|ok* 32...

Ta różnorodność postaci fonetycznych grupy *ŕa* nie jest, jak widzimy, czymś zupełnie nieregularnym i przypadkowym. Da się przede wszystkim zauważyć w niej pewien prawie konsekwentny proces przejścia od dźwięku *y* poprzez stadia pośrednie do *a*, który odbywa się najpowolniej ze wszystkich jemu pokrewnych. Jako dowód, że stopniowe przechodzenie *-ry-* w *-ra-* dokonuje się pod wpływem gwary wołyńskiej, a nie jest ono szerzeniem się form z *-ry-* od południa, może nam posłużyć wartość fonetyczna głoski *r*, które w gwarze wołyńskiej jest twarde, a także na Podolu spotyka się jego dyspalatalizację: *k|uru, v|oru, b|ura, zor|a*. Miękkie *ŕ* spotyka się dopiero nad Dniestrem oraz w gwarach pokuckiej, huculskiej i bojkowskiej. Wielka przeto przestrzeń Podola nie ma warunków do przejścia *'a* = *ů* po twardym już *r*. Przejście to więc w odosobnionej prawie grupie *-ŕa-* jest resztką dość dawnego procesu. Przy tym możemy stwierdzić bardzo ważną dla historii gwar na Podolu rzecz, a mianowicie, że ograniczony dziś do małego (na razie nie określonego jeszcze dokładnie pod względem terenu) skrawka nad Dniestrem obszar wymowy *ŕ* sięgał w dawniejszych czasach o wiele dalej na północ, bo przynajmniej po granicę wymowy *prädivo* (izofona I 10).

O przynależności terenu mieszanego przejścia *'a* = *ů* między liniami I, II 1 i I 10 do gwary wołyńskiej, podolskiej, czy naddniestrzańskiej nie można by wprawdzie bez zastrzeżeń i oparcia się o inne zjawiska twierdzić, ponieważ wymowę *pr|ydivo, łoš|y* można uważać za właściwość szerzącą się od południa. Gdy jednak oprzemy się na tym, że zarówno *r* w grupie **ŕa* jak też *śv-* w *śvyto* oraz formy *łoš|y, k|ačy* mają spółgłoskę twardą lub silnie stwardniałą, więc nie mogą dzisiaj już dokonywać takiej wymiany, jaka występuje po spółgłoskach miękkich, oraz na fakcie, że przejście *'a* = *ů* odbywa się w zupełnie specjalnych wypad-

Державна історична БІБЛІОТЕКА УРСР

26 4 787

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

kach, wówczas łatwo nasunie się nam przypuszczenie, że to są resztki tego zjawiska.

Izofonę północnego zasięgu przejścia *'a* = *ŷ* we wszystkich pozycjach musimy uważać za pn.-wschodnią granicę obszaru cechy naddniestrzańskiej i to jest stwierdzenie zupełnie pewne. Jeśli natomiast obszar położony na północ od tej izofony zaliczamy do terenów gwary podolskiej czy wołyńskiej, to robimy to na niezupełnie słusznej podstawie zachowywania *'a* w przeważnej części pozycyj. Dość zaś nieliczne i ściśle określone wypadki przejścia *'a* = *ŷ*, ukazujące się na tym obszarze, wraz z ich charakterystyczną nierównomiernością zasięgów świadczą, że wymiana *'a* musiała sięgać znacznie dalej na północ. Opierając się zatem na tych spostrzeżeniach stwierdzamy, że zarówno gwara podolska, jak i południowo-wołyńska na północnym terenie województwa tarnopolskiego są zjawiskiem nowym i umiejscowiły się tu dość późno — zapewne w rezultacie wędrówek ludności ruskiej od wschodu, jak to wykazują zasięgi innych właściwości językowych.

III. Inne granice właściwości naddniestrzańskich.

Twierdzenie, że zasiąg gwary naddniestrzańskiej obejmuje obszar znacznie większy niż zaznaczony na mapie Ziłynskiego, bo także południowy teren między Seretem a Zbruczem, potwierdza kilka innych granic fonetycznych i morfologicznych, które mniej więcej biegną równolegle do izofony rozgraniczającej tereny z zachowaniem *'a* i przejściem jego w *ŷ*.

NOWE *l* EPENTETYCZNE. Najbardziej zgadza się z biegiem granicy przejścia *'a* = *ŷ* obszar, na którym występują formy bez nowego *l* epentetycznego i *ń* na miejscu połączeń wargowych spółgłosek z ** j̨*, np. *r|obi̯ŷt, zabavi̯|ŷty, spi̯ux, mi̯yso*. Obszar tej cechy nie dochodzi do granicy I, II 1 zmniejszając się o wąski pas z wsiami Iławcze 92, Kudobińce 26, Pokropiwna 50, Domamorycz 51, oraz miejscowościami między Bucniowem 74 a Mikulińcami (75, 76, 78, 79) — izofona II 12. Wprawdzie dokładna i bezwzględna granica nie da się ściśle określić, bo spotykamy po obu stronach tej linii sporadyczne wypadki bądź to powstawania nowego *l* epent. na gruncie zaznaczonym jako odznaczający się jego brakiem: *spl|ux* 108; *r|obl'ŷt* 109; *zastavl'|ŷie* 71; *pr|avi̯ŷt* || *pr|avl'ŷt* 111... bądź też

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

odwrotnie: zachowanie form z wargową + *i̯* po północnej stronie izofony II 12, np. *ḳonopi̯|ane s'|imi̯e* 98; *spi̯|ux* 100; *dy̆ry̆vl'|y̆ni* || *dy̆revi̯|eni, zabavi̯|ety, st|avi̯at* 114.

Lehr-Spławiński w swej recenzji „Proby uporiadkovania ukr. hovoriv“[1]) robi nawet zarzut Ziłynskiemu z tego powodu, że nie uwzględnił tam kwestii powstawania nowego *l* epentetycznego i *ń*, ponieważ cecha ta mogłaby rzucić dużo światła na podział i wzajemny stosunek ruskich gwar. Stwierdzenie to nabiera większej doniosłości właśnie przez to, że razem z kilkoma innymi właściwościami wyznacza granice pewnej gwary.

DYSPALATALIZACJA *s* W KOŃCÓWCE CZASU PRZESZŁEGO.

Następną właściwością gwary naddniestrzańskiej i innych, które leżą dalej na południe, jest zanik miękkości *s* w końcówkach czasu przeszłego, np. *b|uvys, xod|yłysmo, zd|ybałysty, d|es xodyu̯, d|esty buły*... Północna krawędź obszaru zajętego przez gwary z dyspalatalizacją tej końcówki sięga po Rasztowce 114 i Pajówkę 99 koło Grzymałowa, pozostawiając po stronie terenu z miękkim *-ś, -śmo, -śte* Kręciłów 115, Krasne 100, Iwanówkę k. Trembowli 108 i Warwaryńce 105; stąd zwraca się na północ, biegnie po wschodniej stronie Łuczki 79, następnie między Łuką 75 a Myszkowicami 76 i razem z kilkoma innymi granicami gwary opolskiej (na południe od miejscowości 74, 50, 47 i 24). Po północnej stronie tej granicy znajduje się jedna wyspa z twardym *s*, a mianowicie Chodaczków Mały 85.

Zjawisko to występuje gdzieniegdzie w postaci bardziej archaicznej: *b|uu̯es (= byłъ jesi), xod yvi̯äm* 72; *xod'|yvi̯em* 77; a nawet z wyodrębnioną i usamodzielnioną końcówką: *m|ože de s K|upčyny̆c i̯|este* 79; lub przybiera udźwięcznienie: *vž|ezmo posł|uxały* Wybudów; *i̯|aḳbyzmo fp|ały, t|obyzmo zabyły* 102; *porostavi̯|y̆ły̆zmo*; nawet *bah|atoz v|yḳosyu̯* 106 itd.

Dyspalatalizacja *s* końcówkowego, pokrewna stwardnieniu tej głoski w wyrazach *des, šos, ḳudas, sa* (=ta), *ces, cesa* (=ten, ta), a także występująca na początku w *sud|a*, jest właściwością, która nie tylko łączy gwary Pokucia, Huculszczyzny i Podola nad Dniestrem z dialektem wschodnim, lecz także występuje w dialekcie północnym[2]). Północna granica zasięgu np. twardego

[1]) RS VIII str. 205.

[2]) J. Ziłynski, Małoruskie dialekty na Mapie Moskiewskiej Komisji RS IX str. 236—7.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

sud'a sięga na terenie województwa tarnopolskiego mniej więcej po wsi Dupliska, Torskie, Capowce, Słobódka Koszyłowska, Beremiany, Sokołów, Ostrynię, Oleszę, Niżniów, a w dalszym swym przebiegu po Czarny Potok, Berezów, Korszów.

INSTRUM. SG. ODMIANY ŻEŃSKIEJ. Najbardziej charakterystyczną dla podziału gwar na polskim Podolu jest końcówka narzędnika l. poj. rzeczowników, przymiotników i zaimków rodzaju żeńskiego. W epoce prasłowiańskiej końcówka ta powstała pod wpływem formy zaimka * *jejǫ* i występuje w postaci **-ojǫ*, lub **-ejǫ* po miękkich. W gwarach ruskich spotykamy dość zróżnicowane kontynuacje tej końcówki. Najpowszechniejsza i ustalona w języku literackim postać końcówki brzmi jako *-oi̯u*: *toi̯u dor|ohoi̯u z m|amoi̯u*, lub *-ei̯u*: *p|utnei̯u*. Taki sam stosunek spotykamy w gwarze wołyńskiej. Najdalej na południe wysuniętymi miejscowościami, w których występuje ta końcówka w postaci *-oi̯u*, są wsi na północ od Podwołoczysk, następnie Kujdańce 63, Smykowce 58, Rusianówka 57, Bajkowce 56, Łozowa 54, Ostaszowce 67 i Hukałowce 24.

W przeważnej natomiast części gwar dialektu południowo-zachodniego końcówka instrum. sg. żeńskich występuje jako *-oų*, *-eų*, które powstało, jak objaśniają niektórzy, z *-oi̯u* przez zanik *-i̯-* interwokalicznego i przejście *-u* po samogłosce w *-ų*, albo przez upodobnienie *-i̯-* do następnego *-u* — poprzez postać *-oųu*, jak tłumaczy Van Vijk[1]). Taką też końcówkę *-oų* spotykamy w gwarze naddniestrzańskiej aż po izomorfę II 8 [po miejscowości: 120, 112, 103, 75, 74, (73), 45 i 26].

Końcówki jednak *-oi̯u* i *-oų*, wraz z niespotykanymi na tym terenie *-oi̯oų* lub *-ovi̯u*[2]) nie wyczerpują wszystkich ewentualności. Jakkolwiek bowiem utarło się mniemanie, że gwara podolska, wraz z pokucką, naddniestrzańską, karpackimi i leżącymi nad Sanem, mają końcówki *-oų*, *-eų*, *-oi̯oų*, *-ovi̯u*[2]), to jednak spotykamy jeszcze trzecią jej podstawową formę: *-om*. Zjawisko to występuje na dość wyraźnie odgraniczonym terenie — granica jego obejmuje wsi: Zadnieszówka 68, Kamionki 65, Romanowe Sioło 64, Czernielów Ruski 59, Borki Wk. 60, Szlachcińce 55, Płotycz 53, Pokropiwna 50, Domamorycz 51, Berezowica Wk. 73, Myszkowice 76, Czartoria 78, Ładyczyn 104, Darachów 106, Ko-

[1]) Sl. II. 1923-4.
[2]) Ziłynski, Karta... str. 7.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

byłowłoki 111, Samołuskowce 117 i wszystkie miejscowości leżące wewnątrz tego obszaru. Prócz tego jako osobną i nie zbadaną dotychczas pod względem zachodniego zasięgu wyspę będącą niejako przedłużeniem klinowato zakończonego terenu zwartego z wymową *-om*, spotykamy wieś Jarosławice 25 z formami: *łop|atkom, tom dor|ohom, p|utnym, p'id bl|axom, šč|itkom, nad n|em* (nad nią). Jak zatem widzimy, wymowa *-om* zajmuje prawie cztery powiaty: skałacki, trembowelski, tarnopolski i kopyczyniecki.

Kwestia pojawienia się i powstania końcówki narzędnika *-om* jest zagadnieniem bardzo ciekawym. Omówił je częściowo J. Szemłej w artykule: Orudnyj odnyny žinočyx imenykiv v ukr. hovorax. Ridna mova, r. 1933.

W bardzo ciekawy sposób ustosunkowują się do oboczności *-oų* || *-om* niektórzy uczeni. Miklosich[1]) bowiem, a za nim Ogonowski[2]) i inni twierdzą, że końcówka *-om* była starsza od *-oų*, ponieważ rozwój jej przeszedł następującą drogę: ps. **-ǫ* = *-u* = *-om* = *-oų*, a więc forma *-oų* = *-om*. Opierali się oni na tym, że oboczność podobna do spotykanej w gwarach ruskich występuje także w innych językach, np. serbskim *(ribom dušom*, st. serb. *věrovь, lozovь*[3]), słowińskim[4]), a także w słowackich zapisach z XVI i XVII wieku[5]). Największą zaś siłę dowodową posiada fakt, że serbską końcówkę *-om* spotyka się już w XIII w. i jest ona starszą od *-ov*. Opierając się na tym, że zjawisko *-om* obok *-ov* występuje na terenach tak rozrzuconych i niesąsiadujących ze sobą, niektórzy uczeni przypuszczają, że przed przyjściem Węgrów i powstaniem narodu rumuńskiego istniał na terenie między Dniestrem a Dunajem jakiś wspólny dialekt słowiański, a jedną z jego cech była końcówka instr. sg. fem. *-om*[6]). Popierałby tę tezę fakt, że istotnie w XIII-wiecznych zapisach serbskich mamy *-om*, ale uogólnienie przypuszczeń w stosunku do całej słowiańszczyzny spotyka się z dość poważnymi zarzutami; przede wszystkim z tym, że w zabytkach słowackich formy te ukazują się dopiero w XVII w., a w starszych

---

[1]) Miklosich, Vergl. Gram. I² 434.

[2]) E. Ogonowski, Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg 1880, str. 123.

[3]) Ogonowski, Studien... str. 123.

[4]) Vondrak, Vergl. Gram. II 32.

[5]) Polivka, Ks. pam. ku czci Lomanskiego cz. I str. 106 i nast.

[6]) Literaturę podaje Szemłej, Ridna mova 1933 str. 90.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

zabytkach ruskich na razie nie spotkano formy z *-om*. Niepojawienie się w zabytkach form typu *rukom* każe Smal-Stockiemu tłumaczyć ją jako powstałą na wzór analogicznych końcówek rzeczowników męskich i nijakich: *pid płotom, litom*[1]). Twierdzenie to podejmuje J. Szemłej w swym artykule (Ridna mowa 1933 str. 130...) i popiera je następującymi spostrzeżeniami z gwar Łemków, Zamieszańców i Podola: 1) *-om* nie spotyka się w zabytkach; 2) w gwarach, gdzie *-ou̯*, *-eu̯* prawie zanika, *-om* przybierają rzeczowniki twardej i miękkiej odmiany: *rukom, dušom, mołodyćom...*; 3) w niektórych gwarach *-om* występuje tylko w rzeczownikach odmiany twardej (Mszaniec: *ḳosom* || *dyneu̯*), co wskazuje na proces zupełnie nowy; 4) końcówka *-om* szerzy się w widoczny sposób tam, gdzie jej nie było, np. u dziecka czteroletniego w Kolędzianach: *i̯aḳom rukom*. Jako wniosek podaje autor, że ruskiej oboczności gwarowej *-ou̯* || *-om* nie można łączyć z tym samym zjawiskiem w innych językach, tylko trzeba *-om* uważać za nowotwór pod wpływem rzeczowników męskich i nijakich.

Zdanie Smal-Stockiego o powstaniu *-om* drogą analogii, uzasadnione zdawałoby się wystarczająco przez Szemłeja, wydaje się nawet bardzo prawdopodobne i można by je bez większego ryzyka przyjąć, ale nie na podstawie tych argumentów, które oni podają, ani z tak bezwzględnym odrzuceniem hipotezy o starszeństwie *-om*. Jeśli bowiem chodzi o kwestię niewystępowania form *-om* w zabytkach ruskich, to musimy stwierdzić, że nie jest ono jeszcze dowodem nieistnienia tej formy, tylko co najwyżej tego, że nie były one powszechne, tzn. pisali je ludzie nie pochodzący z terenów objętych tą właściwością.

Twierdzenie zaś, że *-om* występuje zarówno po spółgłoskach twardych jak i miękkich nie stanowi żadnego dowodu przede wszystkim dlatego, że spotykamy na Podolu następujące formy, które po tematach miękkich mają końcówkę nie *-om*, lecz *-em, -ým, -ym*: *p|utnym, z b|apcým, nad n|em, p'it čýrýp|ycem* 25; *s p|utným* 50; *porožn|em, za syn|ožatým, p'it čýrýp|ycem, svyń|a svyn|em* 60; *p|erýt sm|ertým* 93; *v|ułycem* 83; *styrn|em, v|ułycem* 89... wbrew zdaniu Szemłeja[2]), że formy *-em* (podawane przez Ogonowskiego[3])

---

[1]) Arch. für slav. Phil. I 1925.
[2]) Szemłej l. c. str. 130.
[3]) Ogonowski, Studien... str. 123.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

i Mychalczuka[1]): *dušem*) w ogóle nie istnieją, ponieważ brak ich w gwarze łemkowskiej, a co najwyżej mogą się pokazywać w gwarach pińsko-wołyńskich pod wpływem takich form jak *čołovikem*, notowanych u Mychalczuka[2]). Kiedy jednak spotykamy się z niewątpliwie częstszym tworzeniem 6 przyp. l. poj. przy pomocy *-om*, dodawanego do twardych i miękkich tematów, to musimy pamiętać o tym, że w dialekcie południowo-zachodnim w ogóle końcówki twardej odmiany rzeczowników w bardzo znacznym stopniu wyparły końcówki zależne w swej postaci fonetycznej od tematu miękkiego. W gwarach tego dialektu mówi się nie tylko *pid pł|otom*, lecz także *nož|om, s ḳoval|om, tkač|ovy* (zob. str. 30) obok *ḳon|em, ḳon|evy*. Końcówki zatem takie jak *duš|om*, a nawet *p'id hran|yćom* 68... obok wymienionych poprzednio: *p|utnym, styrn|em* są raczej odbiciem wspólnej wszystkim rzeczownikom, a tylko mniej lub więcej ustalonej tendencji do używania końcówek odmiany twardej po tematach miękkich, niż dowodem, że *-om* w odmianie żeńskiej powstało pod wpływem rzeczowników męskich i nijakich. Formy więc *hran|yćom* mogły powstać z *hran|ycem* tak samo, jak *ḳoval|om* powstało z *ḳował|em*. Rzecz jasna, że kiedy ta nowa tendencja przybrała na rozmiarach i sile, to w gwarach, gdzie obecnie szerzy się końcówka ze spółgłoską nosową: *-om*, jest ona, jako bardziej żywotna, równocześnie i prawie jedyną.

Większą siłę przekonywania ma fakt, że formy *ɟak|om ruk|om* szerzą się z określonego terenu na sąsiednie, tzn., że obecnie są one żywotne. Przytoczę tu jeszcze kilka podobnych wypadków. Dzisiaj np. w Berezowicy Wk. (73) panuje typ *rukom, za mohyłom*, ale pochodząca z tej miejscowości 70-letnia kobieta, która przed 50 laty wyszła za mąż do Borek Wk. (60), używa stale form *rukoų, putnyų*. Widocznie więc jeszcze przed kilkudziesięciu laty w Berezowicy musiała być powszechna końcówka *-oų*. W Bucniowie (74) zaś młodzi zaczynają używać coraz częściej form typu *dor|ohom*, podczas gdy starsi mówią: *dorohoų, ḳolboų*. Z tego by wynikało, że omówiony typ końcówki jest żywotny i szerzy się nawet dzisiaj mimo dość silnego wpływu literackich form z *-oju*. Ze stwierdzeń tych jednak nie możemy wyciągać tak daleko idących wniosków, że *-om* musi być koniecznie nowotworem, ani nie muszą one być dowodem, przekreślającym wszelkie przypuszczenia o istnieniu form dawnych z tą końcówką.

---

[1]) Mychalczuk, Trudy... VII 511.

[2]) Trudy str. 475.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Nie rozporządzamy dziś jeszcze takim materiałem historycznym, który by udawadniał, że w gwarach starych istniała forma *rukom*... Nie znaczy to jednak, żeby dokładne zbadanie zabytków nie mogło nam dostarczyć takich dowodów. Że takie formy musiały istnieć w dawnych gwarach, świadczy choćby wzmianka w *Gramatyce języka małoruskiego w Galicji* (Lwów 1845, s. III i X) Wagilewicza, którą omówił J. Janów w artykule: „Słowniczek huculski sprzed stulecia“[1]). Wagilewicz mianowicie w swej niewydanej i pomijanej przez to w pracach następnych *Gramatyce* przy opisie gwar wymienił wśród innych następującą ciekawą cechę języka huculskiego: zakończenie *-om* w instr. sing. rzeczowników na *-a*, np. *rukom*, *hołovom*, *watrom*[2]). Tego spostrzeżenia nie można uważać za jakąś pomyłkę lub niedokładność, ponieważ Wagilewicz, mimo braku głębszej wiedzy naukowej, odznaczał się tak bystrym zmysłem spostrzegawczym, że jego uwagi do dziś zachowały pełną wartość. Końcówka więc *-om* jako właściwość rzucająca się nawet laikowi w ucho musiała na pewno istnieć w pierwszej połowie XIX wieku. Dzisiaj nie spotyka się w gwarze huculskiej tej końcówki, więc wniosek jest jasny, że *-om* ustąpiło formom nowszym *rukoų*, *hołovoų*. Prócz tego Kremer w swym *Słowniku prowincjonalizmów podolskich*[3]) wspomina, że odpowiednikiem polskiej końcówki *-ą* może być w ruskiej gwarze *-oų* lub *-om*: *toų baboų*, *tom babom*. Z tego jednak stwierdzenia nie możemy wyciągnąć tak jasnego wniosku jak ze wzmianki Wagilewicza, ponieważ nie wiemy, czy w wymienionej oboczności powszechniejszy był typ *-oų*, czy też *-om*, a równocześnie trudno nam dziś osądzić, z braku nowych i dokładnych zapisów w tych samych okolicach, czy dalszy rozwój poszedł w kierunku rozwinięcia i rozszerzenia końcówki *-om*, czy też jej zaniku. W każdym razie występowanie formy *tom babom* w okolicach Kamieńca Podolskiego było przed kilkudziesięciu laty dość wyraźne.

Gdybyśmy nawet mogli udowodnić, że zarówno notowane przez Kremera i Ogonowskiego końcówki instr. sg. fem., jako też powstawanie *-om* w gwarze łemkowskiej, a także widoczna

---

[1]) Odbitka ze sprawozdań Tow. Naukowego we Lwowie R. XVI z. 3, str. 5 i nast.

[2]) Wagilewicz, Gramatyka str. XXI, l. c. str. 6. — cytuję za J. Janowem.

[3]) Rocznik Tow. Naukowego Krakowskiego t. XVIII, ogóln. zbioru t. 41, str. 178—259, Kraków 1870.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

prawie skłonność do szerzenia się form typu *rukom* na tereny sąsiednie są rzeczywiście zależne od analogicznych form męskich i nijakich i pojawiają się na miejscu *-ou̯*, to stwierdzenie takie nie będzie jeszcze zaprzeczeniem możliwości istnienia końcówki *-om* jako formy pierwotniejszej. Żywotność i skłonność do szerzenia się tych form w gwarach współczesnych jest niewątpliwie wzmacniana analogicznymi końcówkami innych rzeczowników, zwłaszcza w gwarach, które mają formę *-ou̯*, różną od literackiej, a więc odczuwaną jako gwarową. Poza tym pewne oparcie znajdują formy *-om* w tych gwarach, które w większym lub mniejszym stopniu stykają się z gwarami polskimi. Tak jest zapewne w gwarze łemkowskiej, a także w gwarach najdalej na zachodzie położonych (gwary Łemków, Zamieszańców (Krosno), Batiuków (Gródek), dołowskie i okolic Żółkwi i Bełza). Także na obszarze województwa tarnopolskiego terenowi z wymową *-om* towarzyszą dość gęsto rozrzucone stare kolonie polskie, w których do dziś mówią po polsku. Otóż w tych poslkich gwarach mówi się *s tobom* (r. męski) (Zbaraż), *murov|ankom* (Kaczanówka) tak samo jak *b|endům*, *pui̯dům* (1 os.) (Zbaraż). W wielu wypadkach można te zastępstwa nosówki uważać za wpływ gwary ruskiej, ale powszechna końcówka 1 os. sg. i 3 pl. czasowników *pidům*, *bendům*, *pui̯dom* wykazywałyby, że należy przypuszczać o takim samym zastępstwie niezależnym od obcego języka, polegającym na tendencji do zwarcia warg po nosówce, które powoduje rozłożenie jej na samogłoskę + spł. nosową.

Jak mogła powstawać forma *rukou̯* z *rukom* wskazywałyby sporadyczne wypadki zanotowane w Ostrowie, który znajduje się między Berezowicą Wk. z powszechną końcówką *-om* i Bucniowem z przeważającym *-ou̯*, a mianowicie: *štrykou̯*^{m}, *rukou̯*^{m}. W przejściu od otwartego *o* do półotwartego *m* ze zwarciem warg, tzn. przy nieprzerywanym wydechu i ciągłym zachowaniu dźwięczności, usta przybierają położenie takie jak przy *u̯*, a więc powstaje *-ou̯m*, które następnie może przejść w *-ou̯*^{m} z bardzo nieznacznym zwarciem warg.

Ciekawe światło na zagadnienie powstawania końcówki narzędnika odm. żeńskiej rzucają formy *mitł|o* || *hor|oi̯o* (66) [II 9] i typ *dor|ohoi̯o* (67) [II 10]. Najprawdopodobniej mamy także tutaj zanik *-m* końcowego. W każdym razie formy te powstały z *-om*, a nie z *-oi̯u* przez obniżenie artykulacji *-u*, ponie-

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

waż w takich samych pozycjach gwara ta zachowuje *-u*, np. *kup|uju* itd.

Reasumując te wszystkie, choć może niekompletne uwagi, musimy stwierdzić, że nie mamy powodu odmawiać słuszności hipotezie o bardzo dawnym pochodzeniu końcówki *-om*, która mogła powstać z *-u* ≤ *-ǫ. Końcówka ta w jednych gwarach uległa wymianie na *-oų*, w innych natomiast, w oparciu o analogiczne formy rzeczowników męskich i nijakich, a może także pod wpływem dialektycznych właściwości gwar polskich, przetrwała znacznie dłużej, a nawet zaczęła się szerzyć. Udowodnić tego oczywiście na razie nie możemy, toteż twierdzenie, jakoby ona była nowotworem, pozostanie nadal niezbite, jakkolwiek nieco zachwiane w swej bezsprzecznej słuszności. Obecne rozmieszczenie tego zjawiska jest bardzo ważne, ponieważ ukazuje się ono na pograniczu dwu dialektów: gwary wołyńskiej, pełnej cech dialektu wschodniego, i naddniestrzańskiej o cechach zachodnich. Pograniczny charakter gwar w równym stopniu udogadnia tworzenie się nowotworów, jako też zachowanie cech nieraz bardzo starych.

IV. Cechy dialektu wschodniego na południu Podola.

MIĘKCZENIE SPÓŁGŁOSEK PRZEDNIOJĘZYKOWYCH.

Z cech wyróżniających gwarę naddniestrzańską od sąsiednich wymienimy następnie miękczenie spółgłosek przedniojęzykowych przez *i*. Cała południowa część Podola, począwszy od linii Wasylkowce 120 — Złotniki 102, oraz oddzielony od niej okręg z miejscowościami Nastasów 77, Denysów 71 i Kupczyńce 72 (izofona II 13), miękczą te spółgłoski przed *i*: *pǯč|eńi*, *u šest'i*, *u pi|ǯt'i* (o piątej), *toť|i śńipk'|ǯ* 102; *zǯł|eńi śvyta p|izńi* 77; *ž|ytńi* (nom. pl.), *nǯzd|ali*, *ti l|udy* 72 itd. To samo zjawisko fonetyczne silnego miękczenia spółgłoski, choć może nie wszędzie tak konsekwentnie występujące, mamy przed *i* ≤ *o* w zgłoskach zamkniętych: *śnip*, *t'ik*, *pl'it*, *s'il*, np. *d'ist|ały*, *bǯs pl'it*, *n|a ńič* 119, wbrew temu, co podkreśla Ziłynski, że w galicyjskich gwarach uwidacznia się tendencja do zachowania twardej przed *i* ≤ *o*[1]).

[1]) Ziłynski, Opis fon. jęz. ukr. str. 12.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Ta cecha miękczenia spółgłosek przed *i* w ogóle, a także dość konsekwentnie przed *i* ⩵ * *o* w zgłoskach zamkniętych łączy nie tylko wschodnie Podole[1]), lecz nawet południową część województwa tarnopolskiego z dialektem przydnieprzańskim, a także wzdłuż Dniestru i Karpat sięga aż po gwarę bojkowską[2]).

ŚREDNIE *ɬ'*.

W gwarach naddniestrzańskiej, pokuckiej i w karpackich (Łemków, Bojków, Zamieszańców), a także na Polesiu[3]) spotykamy wspólne im oraz dialektowi wschodniemu *ɬ'* dziąsłowe, które w innych gwarach dialektu pd.-zachodniego brzmi jako *ł* zębowe. Artykulacja tej głoski jest pośrednia między *l* i *ł* i dźwiękowo zbliża się raz bardziej do pierwszej *(l)*, inny znów do *ł (ɬ)*. Głoska więc znaczona przez *ɬ'* różni się od *l* przedniojęzykowo-zębowego większymi otworami, które tworzą się po bokach języka, oraz wygięciem języka bardziej ku tyłowi i grzbietem do podniebienia. Zależnie od stopnia tego układu narządów mowy głoska *ɬ'* zbliża się bardziej ku *l* lub słyszymy ją jako bliższą *ł*.

Jeżeli chodzi o rozmieszczenie tej cechy, to wbrew twierdzeniu Ziłynskiego (Opis, str. 75) nie spotykamy jej w gwarze południowo-wołyńskiej — przynajmniej na zbadanym terenie. Najdalej na północ położonymi miejscowościami z wymową *ɬ'* są: Berezowica Wk. 73: *b|uɬa, pit Tŷrn|opoɬym;* Bucniów 74: *pɬit;* Kociubińce 119: *buɬ|ysmo;* Czabarówka: *i|aɬiuka;* Darachów 103: *xod|yɬa c|aɬyi deń;* Nastasów 77: *zeɬ|eńi.* W innych sąsiednich wsiach *ɬ'* występuje tak niekonsekwentnie lub z tak małym odchyleniem od dźwięku *ł*, że nie wyznaczymy na razie dokładniejszej granicy tego zjawiska.

SILNIE ZMIĘKCZONE *t', d' (ķ, ģ).*

Na tych samych terenach co *ɬ'*, jak też równie niekonsekwentnie, ukazują się *ķ, ģ*, powstałe z bardzo zmiękczonych *t', d'* — wskutek przesunięcia języka bardziej ku tyłowi niż przy *t', d'*, który jednak nie dochodzi do miejsca artykulacji *k', g': šisķ l'it, ķ|isno* (ciasno) Dżuryn; *syģ|ģ* (siedzą) Trybuchowce; *poķģhn|uła ģ|ity* 119; *ķ|ģhne* (ciągnie) 102; itd.

---

[1]) Ziłynski, Małoruskie dial. na Mapie Ros. Kom. RS IX str. 236—7.
[2]) Tamże str. 241.
[3]) Tamże str. 240.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

MIĘKKIE *ŕ*.

W gwarach położonych nieco dalej na południe i nie objętych przez to mapą — nad Dniestrem — występuje jeszcze jedna z ważnych cech, którą normalnie uważa się za właściwość wschodniego dialektu, a mianowicie *ŕ*. Jak już poprzednio mówiliśmy[1]), sięgała ona niegdyś znacznie dalej na północ, ale dziś skurczył się jej obszar. Cecha ta ciągnie się od Dniepru wzdłuż Dniestru i obejmuje południowy skrawek województwa tarnopolskiego oraz gwary pokucką, huculską, zakarpackie, bojkowską, łemkowską i Zamieszańców; z drugiej zaś strony *ŕ* występuje w gwarze poleskiej.

V. Cechy południowo-wschodnie w gwarze wołyńskiej.

Znaczenie natomiast więcej cech wyróżniających dialekt połud.-wschodni sięga aż do pogranicza Podola i Wołynia. Południowa granica gwary wołyńskiej zamyka obszar z kilku bardzo ciekawymi właściwościami, które normalnie wylicza się jako charakteryzujące język terenów położonych na wschód od linii Biała Cerkiew — Ananijów.

Podobnie jak przy typach *śńip, b|uła, ķ|isto, pysaŕ* w gwarach dorzecza Dniestru, południowo-wołyńska gwara odznacza się częstszą niż inne zachodnie i bardziej zbliżoną do dialektu wschodniego tendencją do zachowania głosek palatalnych lub z palatalnością związanych, co widzimy w następujących wypadkach:

MIĘKKIE *-t'* W KOŃCÓWKACH 3 OS. SG. i PL. CZASU TERAŹNIEJSZEGO

Wymowę *-t'* w formach *x|odyt', x|od'at'* spotykamy we wsiach Moskalówka 23, Porchinia, Zarudzie 18, Oleksiniec St. 9, Rydoml 8 i wszystkich innych, leżących na północ od izofony II 17. W Popowcach 1 i Łopusznie k. Zał. 2 mamy teren mieszany z niekonsekwentnym występowaniem *-t'*. Ta niekonsekwencja mniej więcej wygląda w ten sposób, że w liczbie pojed. mamy *-t*, w formach zaś pluralnych *-t'*, np. *stoį|at'* || *ber|ut, ķ|ošat'* || *r|obyt* u tych samych informatorów w Popowcach i Krutniowie. Miękkie *-t'* w końcówkach praes. występuje także w gwarach wschodnich, a częściowo w zakarpackich.

---

[1]) Zobacz str. 17.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ZACHOWANIE PALATALNEGO SUFIKSU *-eć.*

Niewiele szerszy zasięg od obszaru *-t'* ma wymowa przyrostka *-ec'* ze zmiękczoną końcową spółgłoską. Sięga ona po wsi Koszlaki 42, Hnilice Wk. 41, Łopuszno k. Wyżgródka 21, Oleksiniec 9 i Łopuszno k. Oleksińca 2. Południową jej granicę wyznacza linia II 14. Ze względu na to, że wszystkie wsi leżące na wyznaczonym terenie mają koronalną palatalizację *s'*, *z'*, *c'* (patrz str. 34, na mapie II izofona 16), więc i *-c'* w tym sufiksie jest półpalatalne w większym lub mniejszym stopniu, przechodząc np. w Rydomlu 8 nawet do prawie twardego *-ec':* *stił|ec'* tak samo jak w *bah|ac'ko, bŷs kolisc'|at, na t|erłyc'i, h|ułyc'a.*

Pojawienie się i rozmieszczenie miękkiego *-eć* jest jednym z bardzo ciekawych zjawisk i może rzucić wiele światła na ukształtowanie i powstanie zróżnicowanych systemów językowych w południowo-zachodniej połaci gwar ruskich. Taki sam bowiem sufiks miękki *-eć* występuje nie tylko w dialekcie południowo-wschodnim, lecz także w gwarach zakarpackich i bojkowskiej, począwszy od wsi: Maniawa, Mołotków, Dobrotów, Majdan Gór., Czeremchów, Żukocin, Żabokruki, Żywaczów, Olesza, Kolińce, Pszeniczniki, Uhorniki; następnie granica *-eć* biegnie Dniestrem koło Moszkowic, a dalej po północnej stronie bojkowskiego terenu gwarowego i skręca na północ. Trzeba by zbadać, czy teren ten zamyka się, czy też łączy się w okolicach Lwowa z omawianym obszarem gwary południowo-wołyńskiej, tzn. czy dyspalatalizacja *-ec* przez Podole i Huculszczyznę, a następnie gwarę naddniestrzańską sięga aż do gwar polskich, które mają podobne stwardnienie[1]), czy też *-eć* trzeba tłumaczyć wpływem gwar z obszarów nad Dnieprem; można bowiem z tego wyciągnąć ciekawe wnioski.

SUFIKSY *-s'ko, -s'k'yi.*

Bardzo pokrewne poprzedniemu, a takie samo jak w języku literackim i dialekcie wschodnim, jest zmiękczenie *-s'-* w przyrostkach takich wyrazów: *vuž|ys'ko* = powróz 10; *ž|ytnys'ko* 8; *voł|os'ki, muž|yc'ku* 9; *barab|ołys'ko muž|yc'k'i* 23 itd. Obszar tej wymowy częściowo tylko odbiega od południowej granicy *-ec':* nie obejmuje bowiem wsi 41 i 42, natomiast spotykamy ją w miejsco-

[1]) Hancov powiada, że podolskie i galicyjskie stwardnienie *-ec* trzeba odróżnić od takiej samej twardości w poleskich, która zależna jest od gwar białoruskich (Dialekt. klasyf. ukr. hovor. Zap. A. N. IV str. 85).

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

wościach 14, 16 i 17. Można przeto uważać, że suf. *-eć, -śko, -śk'yi, -ćk'yi* są jednym i tym samym zjawiskiem, zwłaszcza, że na Bojkowszczyźnie występują one także razem.

PALATALNOŚĆ PRZYMIOTNIKÓW TYPU *s|yńiį, ž|ytńiį.*

Znacznie szerszy obszar niż dwie poprzednio omówione właściwości zajmuje typ palatalnej wymowy przymiotników odmiany złożonej **-ъjь.* Stwardnienie tej odwiany zalicza Krymski do kryteriów, na podstawie których wyróżnia się gwary pd.-zachodnie[1]). Twarde *s|ynyį* spotykamy na całym Podolu, nie wyłączając jego obszarów wschodnich (wsi Monasterek i Kobylewka, pow. bracławskiego), ale w gwarze wołyńskiej — we wsiach Suchowce 40, Dobromirka 38, Łubianki 37, Bolizuby 16, Zagórze 7, Styberówka 4 i wszystkich leżących na północ od nich — mamy stale *t|ańiį, ž|ytńiį, s|yńiį,* podczas gdy na południe od linii II 19 występuje twarda spółgłoska przed tą końcówką.

KOŃCÓWKA DAT. SG. RZECZOWNIKÓW MĘSKICH.

W gwarze wołyńskiej spotykamy także właściwe dialektowi wschodniemu formy *tkač|evi, kovał|evi, xł|opcevi...* Granica zasięgu tej końcówki biegnie po południowej stronie wsi Moskalówka 23, Wierzbowiec 20, Oleksiniec 9, Łopuszno 2 (mapa II izomorfa 20).

Łączą się tu dwie właściwości: 1) charakterystyczne dla wschodniego dialektu końcowe *-i*, które w gwarach zachodnich występuje w postaci *-y*, np. *tkač|ovy...*, oraz 2) zachowanie końcówkowego *-e-* po tematach pierwotnie miękkich, a więc stan bardziej archaiczny. Odnośnie do drugiej właściwości musimy stwierdzić, że gwary pd.-zachodnie wykazują wprawdzie silną tendencję do zastępowania *-e-* końcówkowego przez *-o-* (w drodze analogicznego wyrównania do tematów twardych) we wszystkich wypadkach, lecz wymiana ta nie dokonała się jeszcze wszędzie albo nie wszędzie nastąpiła całkowicie. Obok bowiem form *nož|om, kovał|om, kovał|ovy...* spotykamy także *kon|evy, kon|em z b|apcym* itd. (zobacz str. 23).

---

[1]) Hancov, Zap. A. N. IV str. 120.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

MIĘKKIE KOŃCÓWKI: *na zʹym'l'|i na ḳoń|i, na p|ol'i, dvi vivć|i.*

Jedną z podstawowych cech, charakteryzujących dialekt pd.-wschodni są końcówki locat. sg. miękkiej odmiany rzeczowników żeńskich, męskich i nijakich, np. *na zʹym'l'|i, na ḳoń|i, na p|ol'i.* Końcówka ta powstała z ps. *-ě, które po miękkich przeszło w *-i. W gwarach pd.-zachodnich przybrała ona postać głosową -y, co oczywiście stoi w związku z ogólną w tym dialekcie tendencją do dyspalatalizacji spółgłosek miękkich, podkreślaną już tylokrotnie. Południowy zasięg końcówki -i ≠ ps. *-i ≠ *-'ě nie jest jednolity dla wszystkich rodzajów rzeczownika. Najprędzej kończy sią ta właściwość w rzeczownikach nijakich. Formy *na p|ol'i, na podʹv|iri* spotykamy jeszcze w Koszlakach 42, Hnilicach 41, Szelpakach 39, Łubiankach 37, Kołodnie 17, Oleksińcu 9, następnie granica ich występowania sięga daleko na południe aż do Białygłów 28, skąd zwraca wprost na północ i biegnie między Markopolem 6 i Styberówką 4, a Zagórzem 7 i Popowcami 1. Końcówki *na podʹv|iri, na p|ol'i* reprezentują typ bardziej archaiczny nie tylko dlatego, że swą wartością fonetyczną zbliżają się więcej do postaci prasłowiańskiej i powszechnie spotykanej w zabytkach starocerkiewno-słowiańskich, lecz także dlatego, że w ogóle są kontynuacją końcówki *-ję deklinacji. Granica bowiem południowa wymowy *na p|ol'i* nie jest granicą północną wymowy *na p|oły*, jak to ma miejsce przy rozgraniczeniu typów *na zʹym'l'|i, na ḳoń|i* od terenu *na zʹymł'|y, na ḳon|y*, które graniczą ze sobą bezpośrednio. Po południowej mianowicie stronie linii II 27 spotykamy nie spodziewane *na p|oły*, tylko urabiane za pomocą analogicznej końcówki odmiany typu **synъ: na podʹv|iru, na p|olu* (32, 68, 67, 14, 6, 4 itd.) a w Popowcach *na pol'i* ‖ *u zap'|ilu.*

Nieco szerszy zasięg *-i* spotykamy u rzeczowników męskich. W kilku bowiem wsiach obok używanych już form nijakich *na p|olu, na voboł|ońu* spotyka się rzeczowniki męskie w formie *na ḳoń|i, na ḳ'inć|i, na hostyńći, na ᵛohń|i.* Taki stan mamy w Klimkowcach 43, Suchowcach 40, Nowikach 32, Bolizubach 16, Hnizdycznej 14, Kobylej 15, Markopolu 6 i Styberówce 4. Ciekawa forma ukazuje się w Dobromirce 38: *na ḳ|ońu*, ponieważ wieś ta leży w punkcie zetknięcia się terenów z wymową: *na p|oli, na p|olu* oraz *na ḳoń|i* i *na ḳon|y*, a więc łatwo wytwarza się forma analogiczna do nijakich przy równoczesnym zachowaniu

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

miękkości. Popobne tworzenie się analogicznych form w wyrazach *na cv|yntaru, na łan|u* spotykamy także w innych okolicach.

Na południe zatem od linii II 26 mamy formy *na ǫon|y, f ǫ'inc|y.*

Jeszcze dalej na południe wysuwa się teren zachowania końcówki 7 przyp. l. poj. *-i* w rzeczownikach żeńskich. Granica, rozdzielająca teren wymowy *na zʊ̊ml'|i, na ǫ|uxńi, na t|erłyći...* od obszaru na południe leżącego z wymową *na t|erłycy, na ǫ|uxny, na poł|ycy, f ǫ'ʊ̊rn|ycy...* (na mapie II linia 25) biegnie po południowej stronie wsi: Zadnieszówka 68, Połupanówka 87, Łozowa 54, Nowiki 32, Mszaniec 29, Białogłowy 28 i Markopol 6, pozostawiając po stronie wymowy *na t|erłycy* miejscowości 97, 86, 60, 56, 55, 34, 31, 27 i 12. Ta właściwość morfologiczna jest silnie uzależniona od ogólnej tendencji do zachowania palatalności w dialekcie pd.-wschodnim, a z drugiej strony do dyspalatalizacji, która objawia się w wielu pozycjach gwar zachodnioruskich.

Do tego samego typu zjawisk, co zachowanie końcówki **-i* ≤ **-'ě* na niektórych terenach w postaci *-y*, np. *na ǫon|y, na zʊ̊mł|y*, zaliczymy także ukazywanie się w gwarach zachodnich N. A. V. liczby podwójnej rzeczowników odmiany **-ja*, typu: *dvi nʊ̊d'|iły, dvi mołod|ycy, dvi ǫ|apycy, dvi vivc|y* itd.

Formy te w języku prasłowiańskim miały także końcówkę **-i*, która powstała z **-'ě* po miękkiej spółgłosce tematu. W języku scs. mamy: *na polji, na zemlji, na ǫonji* i *dvě ovьci, stьzi...* z równobrzmiącymi końcówkami. Nic też dziwnego, że w gwarach, gdzie każda końcówka *-i* ≤ *-'ě* przeszła w *-y*, spotykamy ją także w formach dualnych: *dvi vivc|y, ǫ|apycy, m|yły...*, zwłaszcza, że następuje ta zmiana w gwarach, które wymieniają miękkie *s|yńi̯, t|ańi̯, ž|ytńi̯* na *s|ynyi̯, t|anomu, ž|ytna; -eć* na *-ec; -śǫ'yi̯* na *-sǫ'yi̯; x|odyt'* na *x|odyt*; a także *śńip* na *snip; zeł|eńi* na *zeł|eni; -evi* na *-ovy;* itd.

Bardzo szczegółowe i przeprowadzane niejednokrotnie z dokładnością do jednej wsi badania pozwoliły ustalić, że granica terenów wymowy *dvi ǫ|apycy* i *dvi ǫ|apyći* w zupełności się zgadza z granicą wymowy *na t|erłycy* i *na t|erłyći* (mapa II linia 25), tam wszędzie, gdzie mówi się *na zʊ̊mł|y*, występują formy *dvi ǫ|apycy, ǫ'ʊ̊rn|ycy, m|yły*, natomiast wymowie *na zʊ̊ml'|i* towarzyszy stale końcówka *-i* w N. A. V. dualis.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Toteż trudno nam będzie oceniać formy dualne typu *dvi ķ|apycy* tak samo, jak ocenia je J. Janów w swym artykule „Niedostrzeżona przez badaczy kategoria językowa (Dualis rzeczowników na *'a* w języku ukr.-ruskim)“[1]). Przede wszystkim na podstawie omówionych poprzednio spostrzeżeń nie nazwalibyśmy tej kategorii niedostrzeżoną, tylko raczej niewyodrębnioną. Autor artykułu nazywa zjawisko występowania końcówki dualu *-y* archaizmem, lub resztkami dualu tego samego typu, co np. w staropolszczyźnie *dwie mili, sukni, tablicy, dwie niedzieli, źrzenicy...*[2]), za pomocą których „znaczna część gwar wschodnich do dziś odróżnia typ palatalny od niepalatalnego i zachowuje stadium bardziej archaiczne“[3]). Kwestia odróżniania typu palatalnego za pomocą odrębnej końcówki dualu *-y* jest dość problematyczna, ponieważ na tych terenach, które mają *dvi ķ|apycy*, spotyka się także *dvi ķor|ovy, dvi r|yby, b|aby, d'i|uķ'y, v|ob'i, n|oh'ů, dvi ruķ'|ů, m|uxy ł|auķ'ů* itd. Tak jest przynajmniej na terenie ostatnio zbadanym, chociaż w deklinacji *-a* występuje tam także *dvi ruć|i, nož|i, b|ab'i,* ale w takim samym stopniu, w jakim szerzą się nowe formy *dvi m|yl'i, dvi l'|itri.*

W gwarze wołyńskiej, a więc na terenie wymowy *dvi vivć|i,* występują następujące typy form: dat. sg. męskich na *-evi,* genet. sg.: *trox'y s|ol'i* 87, 67, *s|ol'i* 1, 7, 35, 41, 11, 10; *v|ybux ķrov|i* 66, *teji n|oči* Milno; *bůs tyl|at'i* 40, 63; a prócz tego *ķ|omin* 10, 23; *tod'|i* 67; *z|at'irka* 23; *p|ot'im* 23; *čyp'|ih'ů* 38; itd., którym w gwarze podolskiej odpowiadają: *-ovy; dod|aty s|oły; toji n|oči; v|ybux ķrov|y; bůs tyl|ůty; ķ|omyn; tod|y; p|otym; z|atyrka; čyp|yh'ů...* Biorąc zatem pod uwagę, że końcówce *dvi ķ|apycy* towarzyszą formy *dvi b|aby, r|yby, na zůmł|y, na ķon|y, tkačovy, bůs s|oły, bůs tylůty, ķomyn, toji noči...,* z końcówką zaś *dvi ķ|apyći* występuje stale *i* na miejscu *y* w poprzednim typie przykładów, można stwierdzić, że końcówka dualu odmiany *'a* w typie *dvi mołod|ycy* nie jest wyodrębnioną kategorią morfologiczną, lecz musimy ją traktować jako rezultat rozpowszechnionej skłonności fonetycznej do zachowywania w dialekcie zachodnim *y* w tych pozycjach, w których dialekt południowo-wschodni ma *i,* co łączy się z sil-

---

[1]) Odbitka ze Sprawozdań T-wa Naukowego we Lwowie. R. XVI 1936, z. 3.

[2]) Tamże str. 6.

[3]) l. c. str. 7.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

niejszą tendencją gwar przydnieprzańskich do utrzymania palatalności.

Jeżeli chodzi o określenie obszaru wymowy *dóì mołod|ycy*, to linię II 25 wyznaczono na podstawie bardzo szczegółowych i systematycznych badań, tak że zasięg występowania tych form nie może ulegać wątpliwości. Czy tak samo jest w innych gwarach, gdzie występuje typ *na zýmł|y*, jak na zbadanych terenach, to trudno na razie stwierdzić.

Z innych cech, które występują na terenie zbadanych obszarów, a są wspólne dialektowi wschodniemu i między innymi gwarze wołyńskiej, wyróżnimy jeszcze następujące:

KORONALNA PALATALNOŚĆ *s'*, *z'*, *c'*

Artykulacja półpalatalnych, czy koronalno-dorsalnych głosek *s'*, *z'*, *c'* odznacza się tym, że najwęższe miejsce szczeliny tworzy się między przodem języka i dziąsłami, a nie między środkiem języka a twardym podniebieniem jak przy środkowojęzykowych *ś*, *ź*, *ć*. Wskutek tego głoski te zbliżają się bardziej do twardych *s*, *z*, *c*[1]). Takie głoski *s'*, *z'*, *c'* „słyszy się zwykle we wschodniej wymowie wykształconej i ludowej i po części w gwarach poleskich, następnie w gwarach bukowińskich, pokuckich, huculskich, bojkowskich i we wschodnio-zakarpackich. Natomiast w gwarach podolskich, wołyńskich, podlaskich i chełmskich obok sporadycznego *s'*, *z'* występują przeważnie silniej spalatalizowane odmiany, które im dalej ku zachodowi, tym częściej przechodzą powoli w inną kategorię miękkich dźwięków, które można już zaliczyć do właściwych spółgłosek palatalnych *ś*, *ź*"[2]). Wbrew temu, co czytamy w przytoczonym cytacie Ziłynskiego, koronalno-dorsalną wymowę *s'*, *z'*, *c'*, podobną do wymowy tych głosek w języku rosyjskim, spotykamy także w gwarze wołyńskiej, a południowa granica jej zasięgu (mapa II izofona 16) obejmuje Suchowce 40, Bolizuby 16, Oleksiniec 9, Rydoml 8 i Łopuszno 2. Miękkość ta występuje na pograniczu w nieco tylko zmniejszonym stopniu (np. w niektórych tylko wypadkach: *šč|as'ćä* 35, *šč|asćý* 54, ale już w Rydomlu 8 palatalność prawie zupełnie znika *s'*, *z'*, *c'*. Wskutek tak słabego miękczenia tych spółgłosek można by nawet mówić, że suf. *-ec'* występuje tu z prawie twardym *-c*, np. *xł|opec'*, *Oleks'inec'*, *stoł|ec'*,

[1]) Ziłynski, Opis fonet. str. 84.
[2]) Tamże str. 85.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

gdyby te przykłady traktować w oderwaniu od *ć* w innych pozycjach: *h|ułyc'a, bah|ac'ko, c'ip|yłno, dvi k|apyc'i,* a także *pod|yvucs'a, ž|ytnys'ko c'v|ilux.*

Dla nas ważną będzie rzeczą, że cecha ta łączy Wołyń z terenami nad Dnieprem od północy, a z drugiej strony przez Bukowinę, wschodnie Zakarpacie, Pokucie i Huculszczyznę sięga aż do dialektu bojkowskiego, a więc wykazuje pokrewieństwo gwar prawie takie samo jak *-eć, -śko, -śk'yi...*

INFINITIVUS *pekt|y*

Równolegle z granicą zasięgu końcówki dat. sg. męskich *-evi* biegnie jedna z bardzo archaicznych form infinitivu: *pekt|y,* któremu odpowiada we wsiach leżących na południe od linii II 21 postać *peč|y.* Bezokolicznik ten spotyka się zresztą nie tylko na Wołyniu, lecz także w gwarze podolskiej wsi Monasterka i Kobylewki pow. bracław., jako wyłącznie występujący w tych okolicach[1]). W każdym razie inf. *pekty* oddziela teren gwary wołyńskiej od innych sąsiednich mu i łączy go z obszarami, które leżą daleko na wschód.

VI. Inne cechy wyróżniające gwarę wołyńską.

Z innych właściwości, które odgraniczają gwarę wołyńską od terenów na południe od niej leżących, wymienimy jeszcze:

ZAIMKI *do sv|eii, t|eiu*

Według Ziłynskiego jedną z cech wyróżniających specjalnie gwarę wołyńską są „ściągnięte formy typu: *teii, meii, sveii, teiu, meiu, sveiu*“[2]). Z twierdzeniem, że formy genet. sg. zaimków *do sv|eii rob|oty* 9; *do m|eii...* są charakterystyczne tylko dla gwary wołyńskiej, nie zgodzimy się ze względu na to, że takie same formy zapisano także na Huculszczyźnie[3]). Janów mówi o tych formach jako „śladach starego sąsiedztwa z polszczyzną, częściowo nawet wspólnoty w cechach morfologicznych“[4]). Trudno by jednak wiązać tę postać zaimków w gwarze huculskiej z fonolo-

---

[1]) Hancov, Zap. A. N. IV str. 120.

[2]) Ziłynski, Karta ukr. hovor. str. 7.

[3]) Jan Janów, Uwagi o gwarach huculskich, śladach ich stosunków z polszczyzną oraz o pierwotnej ludności Ziemi Czerwieńskiej. Spraw. T-wa Nauk. we Lwowie, 1928, nr 2, str. 53 i 55.

[4]) l. c. str. 55.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

gią języka polskiego, kiedy spotykamy je w gwarze bardzo mało wykazującej w ogólnym całokształcie swego systemu łączności z dialektem polskim, zwłaszcza że podobną właściwość spotykamy także w innych formach zaimków żeńskich, już zupełnie różnych od form zaimka polskiego, jak np. *t|eju h|ułyceju* 8; *t|eju dor|ohoju* 9, 14; *tud|eju* 14... Choćbyśmy nawet uważali te formy za analogiczne wyrównanie do *t|eji*, to jednak raczej określimy te postaci jako ściągnięte formy zaimka — jak zrobił to Ziłynski.

Południowy zasięg form zaimków *do sv|eji, t|eju* dochodzi do wsi: Suchowce 40, Czernichowce 35, Bolizuby 16, Kobyla 15, Białogłowy 28 i Manajów 12 — mapa II linia 24.

NAGŁOSOWE *h-*

W gwarze wołyńskiej wyrazy zaczynające się od **o-*, **u-* przybierają nagłosowe *h-*, np. *hov|es, hoł|yva, hol'|ii, h|ułyća, hot|ava...*, podczas gdy w innych uwzględnionych gwarach, jako też w języku literackim występuje ten nagłos w postaci *v-*. Taki nagłos występuje we wsiach aż po linię II 22 na południu, ustępując następnie formom: *vol'|ii, voł|yva, vov|es, v|ułyća, vot|ava.* Właściwość ta sięga nawet nieco dalej na południe w wyrazach *h|ynčyi, hyn|akše* (izofona II 23). Nagłosowe *h-* we wsi Oleksiniec 9 skłania się do zaniku zarówno w wymienionych wypadkach, np. *ʰokoł|ot, ʰopoł|onyk, ʰožyr|et* (sterta słomy) ‖ *horuť* (orzą), *hat|ava, ʰor|odnyk*, jako też w *h = *g: na voni* (na ogniu), *r|upka* (gruba), *ʰr|ečka, r|atka* (grzęda), *dor|oʰa...*

FUTURUM

Równocześnie z wieloma izofonami oraz izomorfami gwary wołyńskiej biegnie południowa granica futurum tworzonego przy pomocy bezokolicznika i słowa posiłkowego: *budu rob|yty, bud|etyť it|y* (mapa II linia 29), która przechodzi po południowej stronie wsi Moskalówka 23, Łopuszno 21, Bolizuby 16, Oleksiniec 9, Łopuszno k. Zał. 2. Prócz tego formy te spotykamy na terenie mieszanym (odgraniczonym od południa linią II 30) we wsiach: Hnizdycznej 14, Kobylej 15 i Popowcach 1, gdzie obok formy typu *bud|u it|y, bud|u kł|ykaty* mamy u tej samej informatorki z Popowiec 1: *nyť b|udyť bał|akaų, bud|u p|ostyų...* Na południe od linii II 29 i II 30 spotykamy futurum tak samo tworzone jak w języku polskim, a więc za pomocą słowa posiłkowego i imiesłowu

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

przeszłego *-ł-*: *bud|em xod|yły, bud|u ǯš|o.u̯..* Obszar ten właściwie ogranicza się do północnego Podola. Już bowiem we wsiach Byszki, Żuków, Hinowice, Weleśniów, Trybuchowce k. Bucz. mają formy futurum takie same jak na Wołyniu, tzn. *bud|u xod|yty*. Wskutek tego czas przyszły tworzony przy pomocy imiesłowu możemy uważać za jedną z bardzo charakterystycznych cech gwary podolskiej, tym bardziej, że ciągnie się ona wzdłuż całego Podola aż pod Bracław[1]).

Najciekawsze jednak futurum, które spotykamy na samym krańcu terenu zbadanego, a przez to ilustrowane stosunkowo szczupłym materiałem, występuje w Zwyżyniu 5. Tworzy się ono tak samo w zasadzie jak w gwarze podolskiej, z tym jednak, że nie uwzględnia ani rodzajów, ani liczb: *bud|u ǯš|ou̯, bud|emo xod|yu̯, bud|em pyu̯, de vy buu̯, ta baba bud|e prau̯*. Pojawienie się takiego futurum w którym imiesłów męski l. poj. zastępuje formy dla wszystkich rodzajów i liczb, notuje Sokalski w swej monografii powiatu sokalskiego[2]): *budemo oraw, budete sijaw, ona budę robyw*. Należy więc przypuszczać, że począwszy od Zwyżynia obszar tak tworzonego czasu przyszłego ciągnie się nieprzerwanie aż do okolic Sokala.

Z innych cech gwarowych, które dadzą się rozgraniczyć na zbadanym terenie, wymienimy jeszcze:

CELOWNIK RZECZOWNIKÓW NIJAKICH **telęti*

Dativus sg. neutrów odmiany spółgłoskowej typu **-nt*, tzn. **telęti*, gdzie **-i* ≤ *-ei̯*, ma w zbadanych gwarach końcówkę: 1) *tyl|at'i* (na północ od izomorfy II 28); 2) *tyl|æt'u* na bardziej południowych terenach; oraz 3) *tyl|etu, tyl|ætu, tyl|ytu* na pograniczu dwu poprzednich obszarów — w miejscowościach 12, 24, 25, 26, 27, 44, 45, 46, 47, 31, 32, 55, 58, 60, 61, 73, 80, 81, 84, 85. Jeśli chodzi o samą wartość głosową końcówki, to możemy stwierdzić, że to zjawisko wykazuje podobieństwo do typu *na p|ol'i — na p|olu*. Formy *tyl|at'i* są bardziej archaiczne, bo całkiem zbliżone do ps. **telęti*, i prawie pokrywają się z terenem wymowy *na p|ol'i* ≤ ps. **na pol'i*, końcówka natomiast *-u* została przeniesiona z odmiany męskiej typu **synъ*. Ciekawsze natomiast jest zachowanie miękkości, i to zarówno przed końcówką w postaci *-i* jak też przed *-u*, które

[1]) Hancov, Zap. A. N. IV 120.

[2]) Bronisław Sokalski, Powiat sokalski, Lwów 1898, str. 266.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

zupełnie nie sprzyja tego rodzaju właściwości. Dążność przeto do zachowania miękkości musiała być dość silna, skoro zachowała się nawet na tych terenach gwarowych, które nie tylko nie mają już wołyńskiego *-t', -eć, -śko, s|yńiį; na zʹymlʹ|i, p|olʹi, ko|ńi,* lecz także brak im takich cech, jak *śńip, tʹiḱ, zeł|eńi, boh|atʹi,* tzn. w okolicach Podwołoczysk, Skałatu, Grzymałowa, Chorostkowa, Trembowli, czy Jezierny.

FORMY PS. **jasi, *dasi*

Prawie równolegle z najdalej na południe wysuniętą granicą wołyńsko-wschodniej właściwości: *na zʹymlʹ|i* biegnie zasięg form 2 os. sg. *įis|yš, das|yš.* Po południowej stronie linii II 32 słowa te brzmią *įiś, daś* — a więc skrócone i z miękkim *-ś.* Taki stan jednak nie wszędzie się zachował, ponieważ we wsiach 66, 96, 98, 115, 120 i na południowym Podolu mamy ściągnięte, ale z końcowym *-š: įiš, daš* (mapa II linia 33).

VII. Słownictwo.

Do wyznaczenia terytorium pewnej gwary, a także wykazania jego łączności i pokrewieństwa z innymi grupami językowymi przyczyniają się nie tylko właściwości fonetyczne, morfologiczne i składniowe, lecz w równym stopniu różnice słowotwórcze i słownikowe. Granice słownictwa są niejednokrotnie nawet ważniejsze przy określaniu zasięgów danej gwary, a w każdym razie więcej nam często mówią o jej rozwoju i przestrzeni, niż innych cech gramatycznych, ponieważ pewne słowa, szczególnie terminy techniczne na oznaczenie części zabudowań, narzędzi rolniczych, zwierząt, zjawisk przyrody itd. sięgają czasów nieraz bardzo archaicznych; a jeśli są nawet pochodzenia późnego, to widzimy z nich skąd szerzyły się wpływy na badaną gwarę. W jednym i drugim wypadku będzie można wyciągnąć bardzo ciekawe wnioski na podstawie słownictwa o pokrewieństwie gwar branych pod uwagę z innymi, dalej leżącymi dialektami, z czym jednak na razie musimy się wstrzymać, z tego powodu, że za mały zbadało się teren, aby można takie uogólnienie zrobić, po które nie mamy takich materiałów językowych lub choćby etnograficznych, które by nam pozwoliły rozstrzygnąć, jakie okolice mają podobne a jakie różne nazwy, a wreszcie, ponieważ opracowanie tych zagadnień wymaga jeszcze dużo studiów i badań materiałowych. Wskutek tego ograniczymy się do podania kilkunastu właściwości słownikowych, które będą miały wartość przeważnie

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

materiałową, a na razie pozwolą nam jaśniej zdać sobie sprawę z podziału gwar, występujących na badanym terenie. Przy wyborze słów i terminów z dość obszernego kwestionariusza stosuje się tę samą zasadę, co w poprzednich rozważaniach, a mianowicie bierzemy pod uwagę tylko te nazwy, które na zbadanym terenie występują przynajmniej w dwojakiej postaci albo mają dwa różne znaczenia. Opuścimy więc w tym artykule bardzo nieraz ciekawe słowa ukazujące się na całym terenie w jednakowej postaci i znaczeniu. Wejdą one dopiero do obszerniejszych opracowań. Również musiało się opuścić te ważne i ciekawe wyrażenia, które są bardzo rzadko spotykane, np. *ʒ|endra* (deszcz ze śniegiem), *ķabzuv|aty* (ganić), *skuńiruv|ą ho* (znieważył), *maryķ|uju* (narzekam, jestem zły), *vš|atryų sy* (zapamiętał), *ķ|uįava* (odludzie), *ķ|obańa* (źródło), *ban|uje* (żałuje) 96; *čyr|iń* (dno pieca) 98, 100; *p|odra* (strop w stajni), *r|aķiš* (skobel) 100; *ś|ymorod'* (cień) 115 itd. W tym artykule będziemy brali pod uwagę tylko to słownictwo, które występuje mniej więcej na całym terenie i to w rozmaitych postaciach, ponieważ chodzi nam na razie o to, czy różnice słownikowe tak samo jak fonetyczne i morfologiczne różnicują omawiane gwary. Z tego też punktu będziemy rozpatrywali w tych rozważaniach słownictwo z pogranicza Podola i Wołynia na podstawie kilku wybranych terminów. Jak zobaczymy z załączonych map, niektóre z nich niewiele nam powiedzą o różnicach poszczególnych gwar, inne natomiast są prawie zgodne z granicznymi skupieniami izofon oraz izomorf tak, że można by wykreślić nawet całkiem przejrzyście niektóre izoleksy oraz ich większe skupienia.

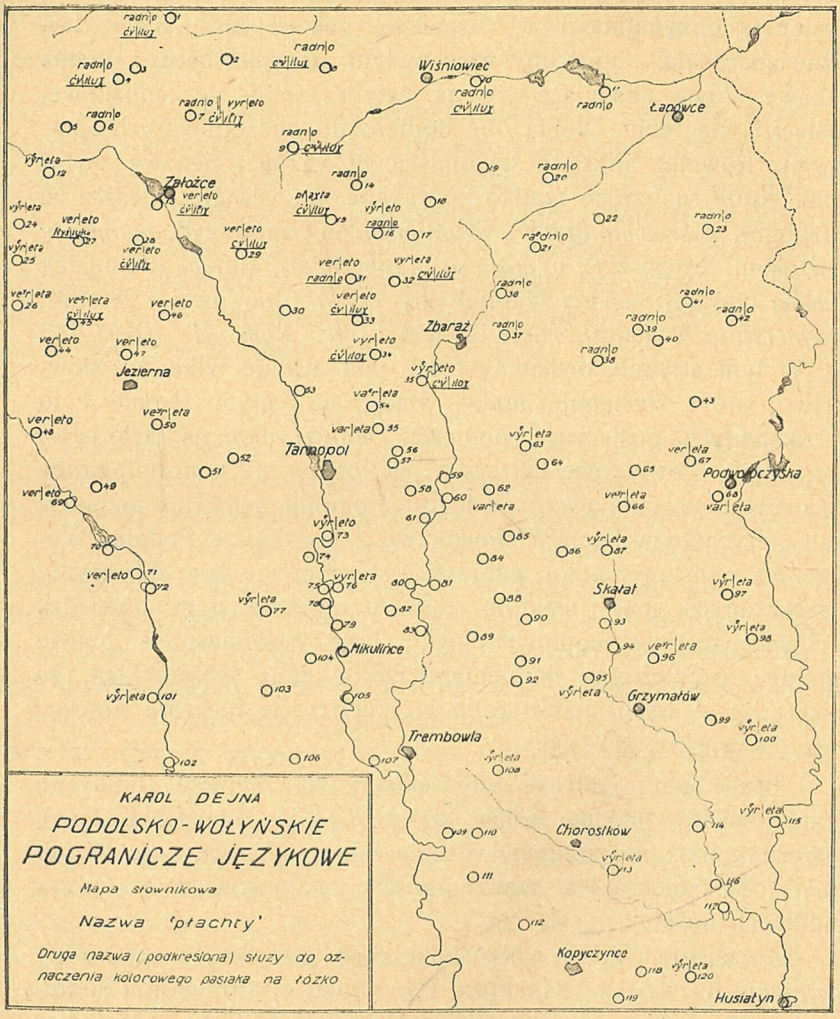
Taką jedną izoleksę umieściliśmy na mapie I (linia 17), a mianowicie północny zasięg nazwy *h'ůšķ'|ů* (s t u d z i e n i n a), zamiast której po północnej stronie linii I 17 mamy *dryhl'|i* lub *drahl'|i*. Ta izoleksa jest prawie zgodna z północną granicą gwary naddniestrzańskiej.

Z zasięgiem znów wołyńskich cech gwarowych zgadza się brzmienie nazwy ł y ż k i, która po północnej stronie linii Supranówka 67 — Czernichowce 35 — Dobrowody 31 — Mszaniec 29 — Białogłowy 28 — Markopol 6 występuje w postaci *ł|ošķa*, w południowych zaś gwarach *ł|yšķa*.

Podobnie dla gwary naddniestrzańskiej można wykreślić granicę nazwy *roh|ačķa* r o g a t k a, która gdzie indziej brzmi jako *roh|atķa*.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

W wielu jednak wypadkach już nie fonetyka wyrazów, ale wyraźne różnice słownikowe i słowotwórcze dzielą nasze terytorium prawie tak samo jak izofony oraz izomorfy. Z dość obszernego materiału weźmiemy pod uwagę następujące rzeczowniki:

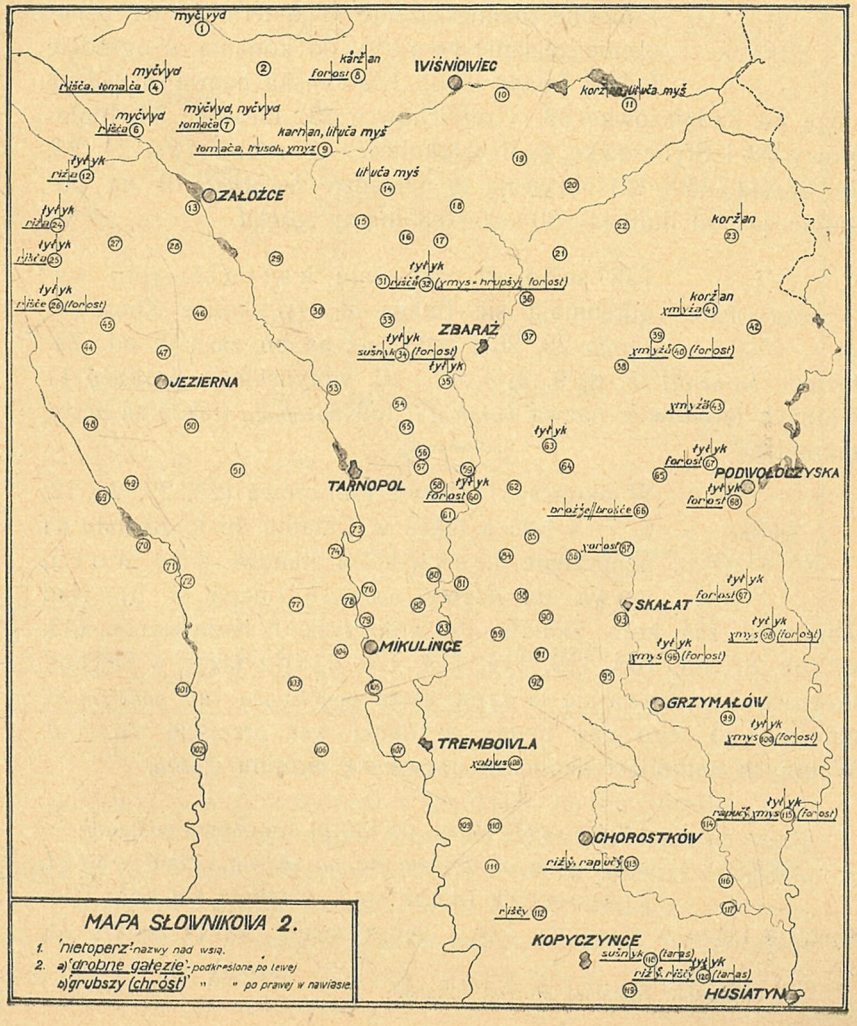
PŁACHTA

Nazwa płachty z grubego płótna (mapa słownikowa 1) występuje zasadniczo w dwu postaciach: *radnło*, która sięga na południu po linię wsi: Dobromirka 38 — Łubianki 37 — Dobrowody 31 — Markopol 6; oraz *výrzeta* na dalszych terenach, która w miejscowo-

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ściach 7, 16, 13, 27, 28, 29, 31, 44, 46, 47, 48, 33, 34, 35, 50, 69, 71, 73 pojawia się jako rzeczownik rodzaju nijakiego *vŷr|eto*, w Kobylej 15 *pł|axta*.

Na oznaczenie jednak w e ł n i a n e j p ł a c h t y (w kolorowe pasy) na łóżko używa się wewnątrz obszaru, objętego linią, która łączy wsi Bodaki 10, Czernichowce 35 i Mszanę 45, odrębnej nazwy. W Hnizdycznej 14 i Dobrowodach 31 jest nią *radn|o* przy oznaczaniu płóciennej płachty za pomocą terminu *vŷr|eto*. Przeważnie jednak brzmi ta nazwa jako *ćv|ilux*, *ćv|il'ix* lub *ćv|ilox*, w Olejowie 27 *fłyś|iuka*.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

NIETOPERZ

Nazwy n i e t o p e r z a (mapa sł. 2) przybierają następujące postaci: I po linię wsi Hnilice 41 — Oleksiniec 9 — Rydoml 8 włącznie, a więc zgodnie z zasięgiem wielu izofon i izomorf gwary wołyńskiej, mamy *ḳorž|an* 41, 23, 11, *ḳarh|an* 9 i *ḳa°rž|an* 8; II na północny zachód od Załoziec *myčv|yd* 6, 4, 1, lub *myč|vyd* || *nyčv|yd* 7; i III w innych miejscowościach, leżących na południe od wymienionych terenów: *łył|yḳ* lub *ł|yłyḳ* (34, 35, 60, 63, 68, 96, 98, 100, 120). W okolicach Sokala zapisano nazwę bardzo podobną do występującej na obszarze II, a mianowicie *nezvyd*[1]).

ŁOPATA

Podobne rozmieszczenie mają terminy na oznaczenie żelaznej ł o p a t y do kopania w ogrodzie i polu (mapa sł. 3): I wołyńska nazwa *hor|odnyḳ* sięga po Zadniszówkę 68, Czernichowce 35, Ihrowicę 30, Białogłowy 28 i Styberówkę 4; II w okolicach Zborowa (wsi 24, 25, 26, 27, 44, 45 i 12) nazywają to narzędzie *łop|atḳa*; III na południe zaś od linii 44—30—35—68 mamy *rysḳ|al*.

KARTOFLE

Tak samo w nazywaniu k a r t o f l i (pl.) wyodrębniają się (mapa sł. 4) okolice Zborowa: *g|aịdy* 25, 26 i położone na pn.-zachód od Załoziec: *barab|oịi* 7, 8, 9, 2, 4, 12, od wołyńskiego *ḳarč|oxy̆* 11 i innych terenów z nazwą *barab|ol'i*, lub *barab|ola* (także na liczbę mnogą!).

DESKA NA WOZIE

W okolicach Załoziec i Zborowa (24, 25, 26, 12, 6, 7, 4 i 1) a także w Ostapiu 96 k. Skałatu na oznaczenie d e s k i, która stanowi d n o w o z u, używa się nazwy *pod|enoḳ* (mapa sł. 5). Nad Zbruczem zaś koło Skałatu, Podwołoczysk i Kopyczyniec (43, 67, 68, 87, 88, 100, 115, 114, 113, 120, 116) a także w Stechnikowcach 34 nazywa się ta część wozu *pom|isnyća* lub *pom|isnyćy̆*, zależnie od tego czy mamy w danej wsi przejście *-'a* = *-y̆*. W innych natomiast okolicach używa się terminu *d|ošḳa*.

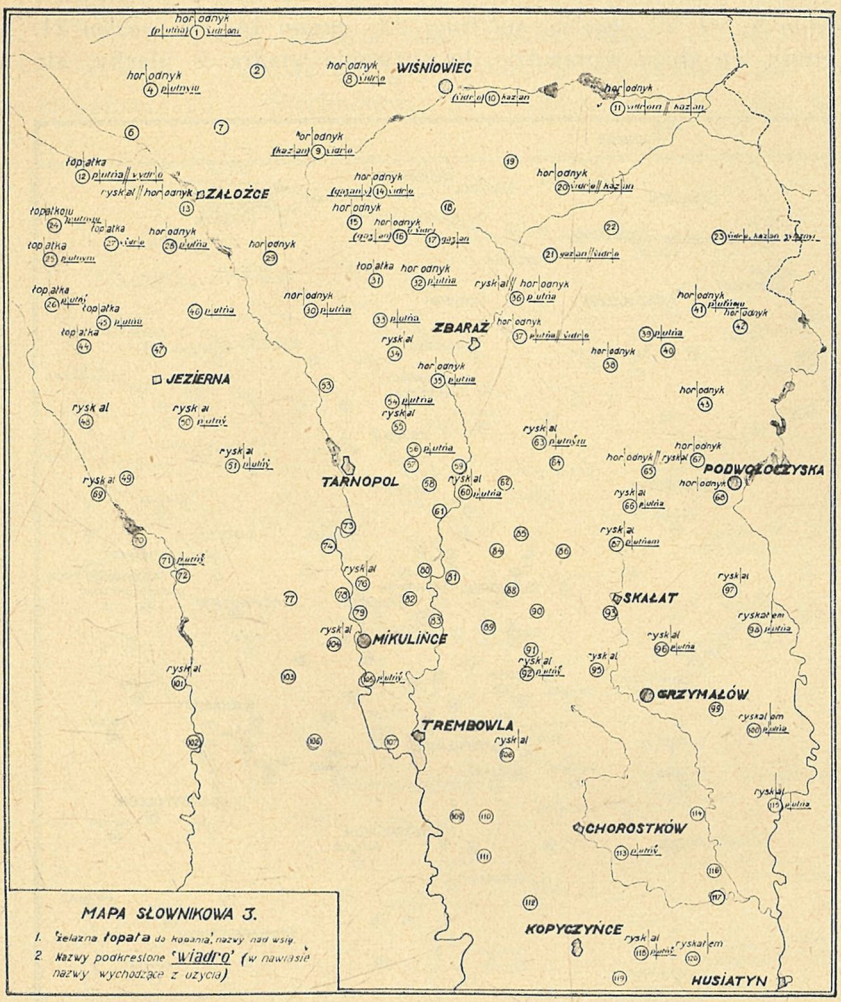
SKRĘT

Ta zaś część wozu, na której spoczywa *pod|enoḳ* — *pom|isnyća*, a obraca się *na sv|irny*, czyli s k r ę t, k i e r o w n i k (mapa sł. 5) nazywa się koło Zborowa, a także w Kręgulcu 118 k. Kopyczyniec, *nas|at* 26, 25, 24,

[1]) Bronisław Sokalski, Powiat sokalski.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

12, lub *nas|ad* 1; w Markopolu 6, Zagórzu 7 i Styberówce 4: *skr|ent*; w innych zaś okolicach *skr|ut*.

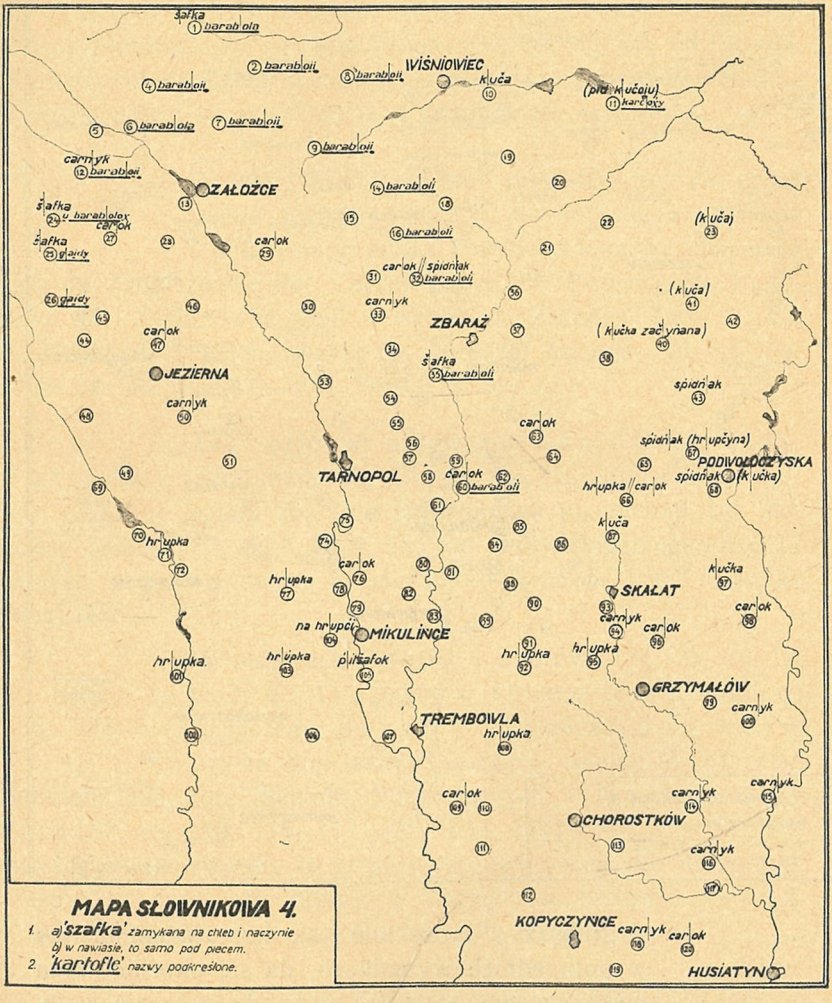

WIADRO

Z grubsza i może nie tak konsekwentnie jak w poprzednich wypadkach, da się określić teren występowania nazw w i a d r a do noszenia wody (mapa sł. 3). Całe południe zbadanego terenu ma nazwy *p|utńa* czy *p|utńy*, lub *konouka* na oznaczenie nie używanego już dzisiaj w i a d r a d r e w n i a n e g o. Nazwa natomiast *vidr|o, vydr|o, vidr|o* ukazuje się na północ od linii Olejów 27 — Moskalówka 23

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

(wsi 27, 12, 1, 8, 9, 14, 16, 10, 20, 11, 23, 37). Na części tego terenu (na obszarze czystej gwary wołyńskiej, po linię wsi 9—14—16—21—20) ukazuje się jeszcze inna nazwa, a mianowicie *kaz|an* 9, 10, 20, *ḳaz|an zyl'|iznyį* 23, *gaz|an* 14, 16, *gaz|an* 21. Termin ten służy wprawdzie do nazwania wiadra z blachy, ale

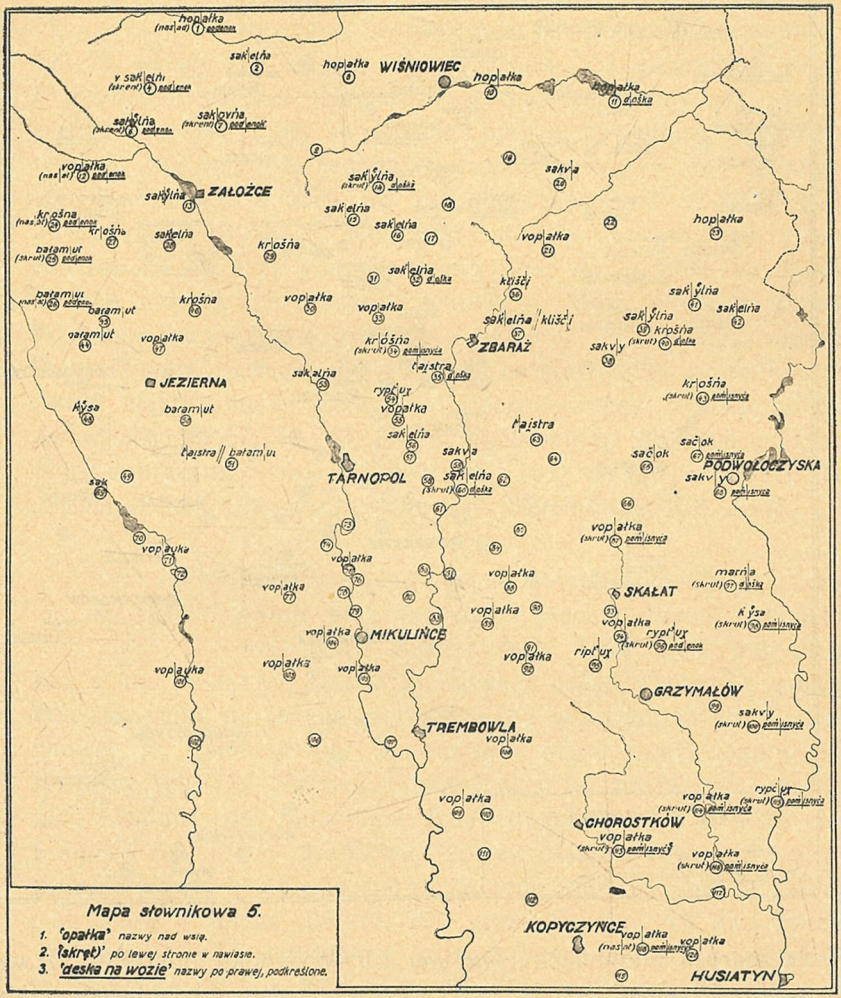

przeważnie ma to samo znaczenie co *ḳonoụka* na terenie występowania *p|utńa*, tzn. wiadra drewnianego. Wyraz *ḳazan* notuje we wspomnianym słowniczku Kremer dla okolic Kamieńca Podolskiego, ale w znaczeniu 'duży kocioł'.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

SKRZYŻOWANE KOŁKI NA KALENICY.

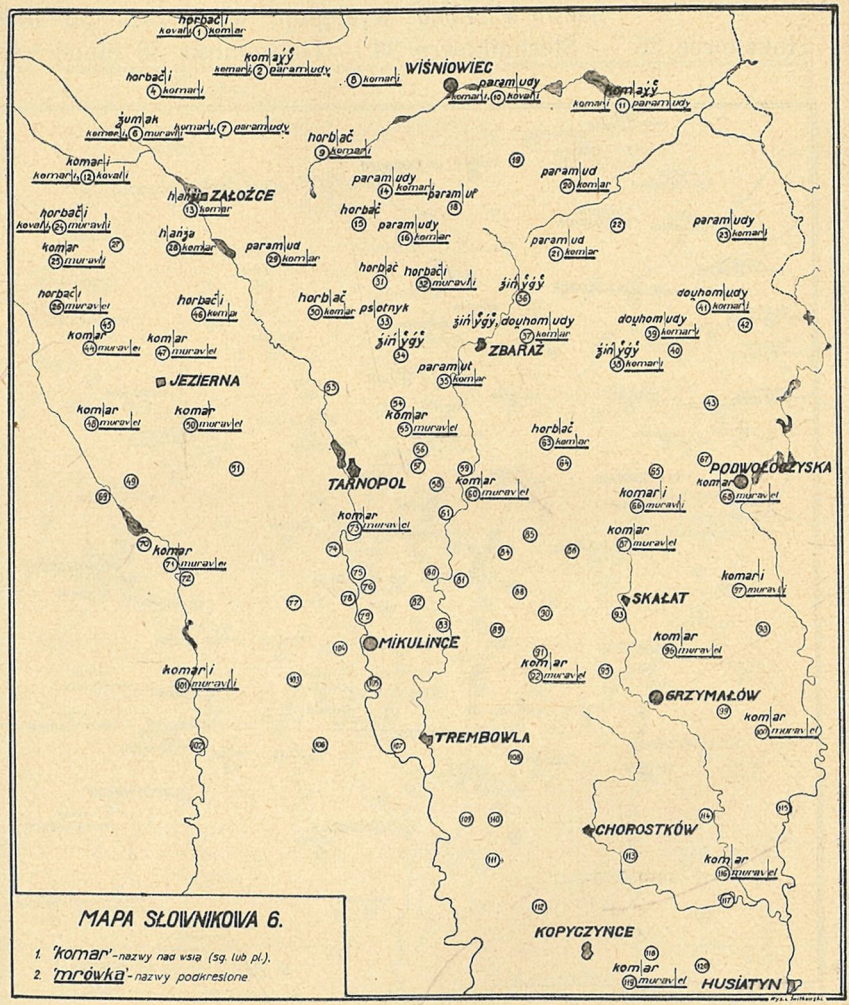
O rozmieszczeniu nazw skrzyżowanych dwu kołków, które przytrzymują słomę położoną wzdłuż grzbietu strzechy (mapa st. 7) musimy mówić na podstawie niekompletnie zebranego materiału. W każdym razie można będzie zauważyć, że nazwa *ķ'izł|yny* występuje we wsiach po linię Hukałowce 26 — Stechnikowce 34 — Dobromirka 38 mniej wię-

cej, a oprócz tego w okolicach Kopyczyniec: 120 i 118, w Horodnicy 116 zaś *ķ'izł|yńy*. Nazwę *kozliny* notuje też Kremer w oko-

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

licach Kamieńca Podolskiego. Na Wołyniu, gdzie nie kładnie się słomy wzdłuż kalenicy, lecz grzbiet strzechy, tak zwany: *hreb'|inka*, tworzy się z głów dwu snopów, nazwa ta albo nie występuje w ogóle, albo ukazuje się w formie: *krokoųk'|ý* 11, *kluč|yny* 9, 8

(w starych budynkach), *kozł|yny* 10. W środku obszarów z wyrazem *k'izł|yny* mamy (we wsiach zbadanych) *p'|iuzyny*, lub: *p'|ibzyna* 87, *pauz|yńý* 107, *p'|iųzyńý* 100, *pauz|yny* 114, *p'|iųzyńa* 115, *pauź|uk'ý* 113, *p'|izvyńa* 40, 42.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Ważne jest także to, że tak samo skrzyżowane kołki, tylko dłuższe, służące do przymocowywania słomy na stercie, gdzieniegdzie mają drugą, odrębną nazwę: *p'|ią̯zyny* 4, 6, 7, *pa̯ụż|uk'ů* 116, przy równoczesnym występowaniu nazwy *ķ'izł|yny* dla patyków na dachu.

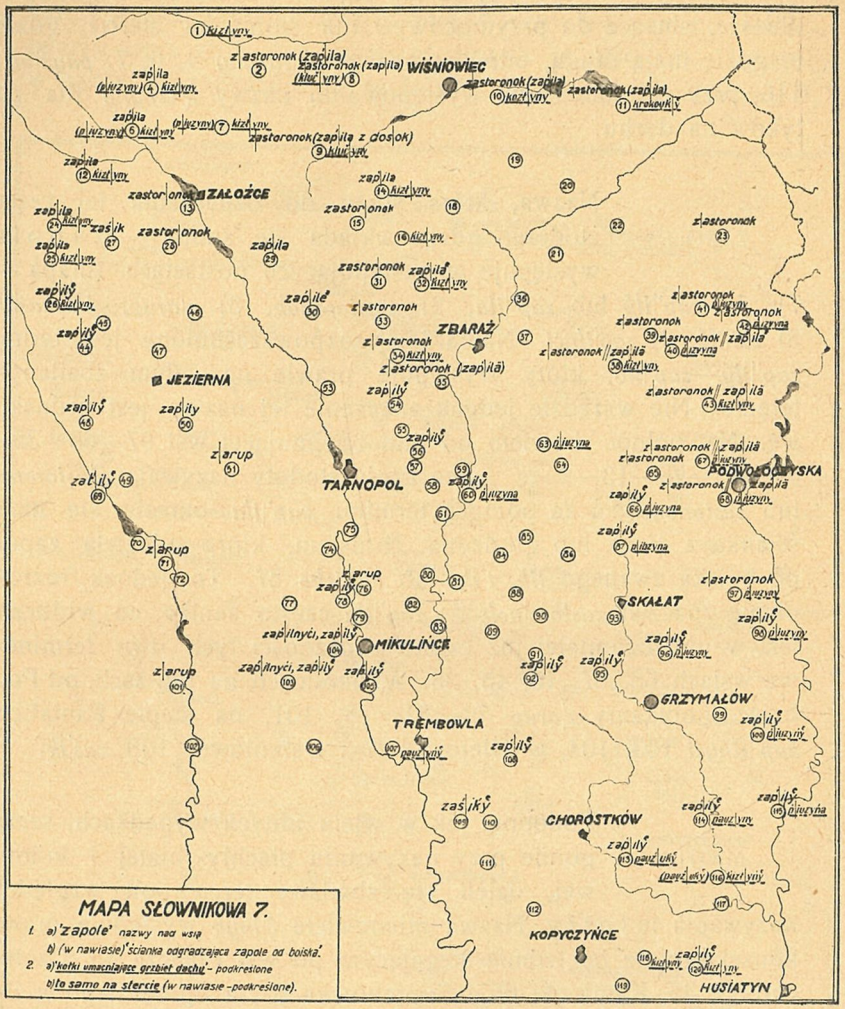
ZAPOLE

Nazwa, która służy do oznaczania tej części stodoły, gdzie wkłada się snopy — z a p o l a, występuje w następujących postaciach (mapa sł. 7): 1) *zap'|ilů* lub *zap'|ila*, 2) *z|astoronoķ*, 3) *z|arup*, 4) *zaś|iķ*, 5) *zat|ilů*, 6) *zap|ilnći*. Najbardziej rozpowszechniony jest termin *zap'|ilů—zap'|ila*, który występuje prawie na całym zbadanym terenie. Nie wszędzie jednak znaczenie tej nazwy jest jednakowe. Na północ bowiem od linii obejmującej wsi 97—65—35—34—33—28—13—2 tę samą część stodoły nazywają *z|astoronoķ* lub *zastor|onoķ*, a za pomocą terminu *zap'|ila* określa się niska ścianka z desek lub grodzona chrustem, która oddziela zapole od boiska zwanego *tiķ*, *t'iķ*, lub *boi̯|isķo* 87. To jednak rozróżnienie znaczeń *zastoro|noķ* — *zap'|ila* często zanika, co widoczne jest w niezrozumiałej już często oboczności tych dwu terminów we wsiach 68, 67, 40, 43, 38. W okolicach na pn.-zach. od Podhajec spotykamy *z|arup* 71, 51, 75, 101, na stepie Pantalicha *zap'|ilnyći* 103, 104, w Olejowie 27 i Dereniówce 109 *zaś|iķ*.

MIOTŁA

Podobnie jak w wielu innych wypadkach, szczególnie przy nazywaniu płachty białej i kolorowej, dzieli się zbadany teren pod względem nazywania m i o t ł y. Nazwa mianowicie *ó|inyķ* występuje prawie konsekwentnie na terenie sięgającym po wsi Płaucza 48, Czernichowce 35, Kamionki 65 i Supranówka 67, a oprócz tego w Berezowicy Wk. 73. Na tym terenie mamy też przeważnie rozróżnienie miotły do zamiatania izby (*ó|inyķ*, w 25, 26 i 29 zaś *pomył|o*) od miotły brzozowej do zamiatania w stodole i na podwórzu, którą określa się za pomocą odrębnej nazwy: *mitł|a* (lub *ó|inyķ* w miejsc. 25, 26, 29). Rozróżnienie tych dwu rodzajów miotły przez nadawanie im odrębnych nazw nie występuje na południe od linii Kudobińce 26 — Czernichowce 35 — Supranówka 67, gdzie przeważnie na oznaczenie miotły w chacie, jako też miotły brzozowej używa się terminu *mitł|a*.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

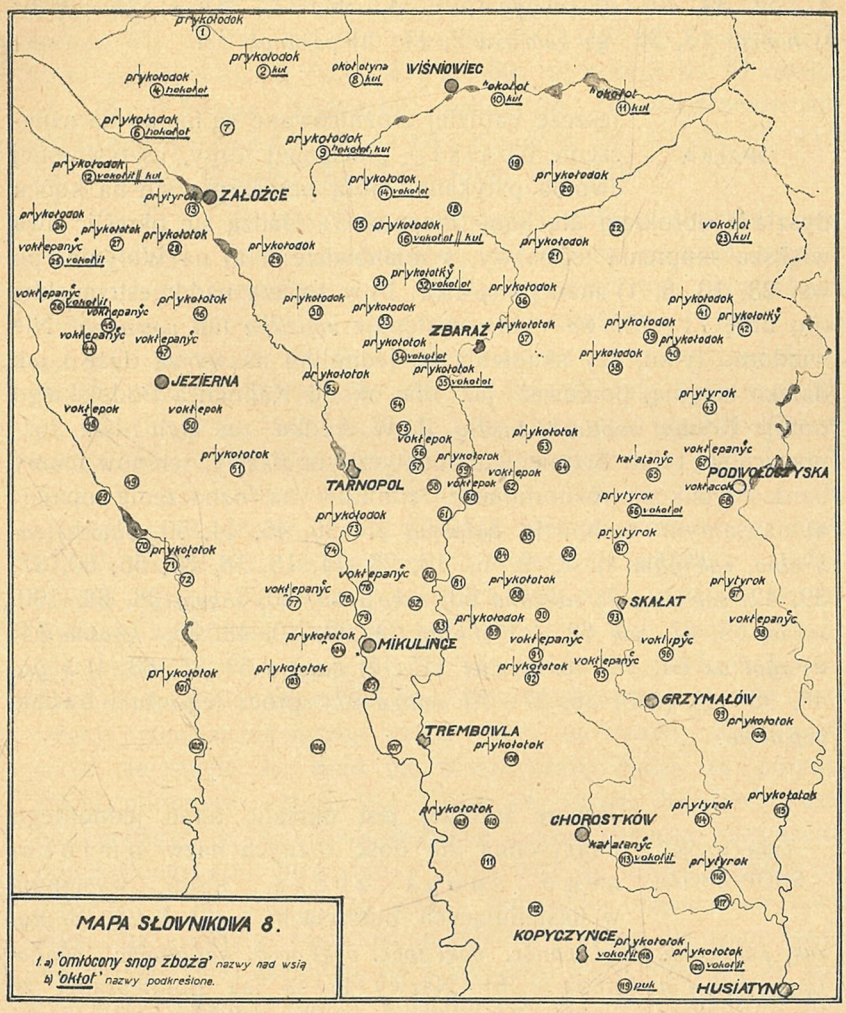

MRÓWKA, KOMAR

Tak samo prawie na dwa różne pod względem leksykalnym tereny — północny i południowy (mapa sł. 6) rozpada się zbadany obszar jeśli chodzi o nazwy m r ó w k i i k o m a r a, które tak się ze sobą splatają, że musimy je traktować łącznie. Tam, gdzie występuje *kom|ar* na oznaczenie komara, ukazuje się też nazwa mrówki konsekwentnie jako *murav|el*. W przeciwieństwie do tych jednolitych i jasno odgraniczonych od siebie nazw komara i mrówki na południu, na terenie północnym od linii 12—

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

46—55—63—67 nazwy ich ukazują się w bardzo ciekawej postaci. Na tym bowiem obszarze mrówka nazywa się już nie *murav|el*, tylko *kom|ar*, tu i ówdzie *param|ud* 7, 2, 11, lub dla odróżnienia czerwonych mrówek leśnych od zwykłych *kov|al* 24, 12, 1, 10. Wi-

dzimy zatem, że ta granica leksykalna biegnie mniej więcej zgodnie z południowym zasięgiem właściwości gwary wołyńskiej. Po północnej stronie tej izoleksy mrówka nazywa się tak jak komar na południu, a na oznaczenie komara mamy bardzo wiele określeń. A mianowicie o ile od południa — po linię 68—66—

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

60—55—47—44, a także we wsiach 12 i 25 mamy *ḳom|ar* ‘k o m a r’, to na północ od tej izoleksy spotyka się rozmaite jego określenia: a) *horb|ač* 1, 4, 24, 26, 46, 9, 15, 30, 31, 32, 63; b) *param|ud* 10, 20, 21, 23, 14, 16, 29, 35; c) *doụhom|ud* 37, 41, 42, 39, 40; d) *ʒiń|ẏǵẏ* (pl.) 34, 36, 37, 38; e) *ʒum|aḳ* 6; f) *h|arʒa* 13, 28; g) *ḳom|axa* 2, 11; h) *ps|otnyḳ* 33.

OPAŁKA

Jeszcze bardziej zróżnicowane są nazwy na oznaczenie o p a ł k i — płóciennej torby, usztywnionej dwoma patykami, którą przyczepia się na końcu dyszla z obrokiem dla koni (mapa sł. 5). Dadzą się określić dwa większe skupienia tej nazwy, a mianowicie: I a) na Wołyniu (po wsi 23, 10, 8, 1) mamy *hop|ałḳa*; b) w gwarze naddniestrzańskiej (po linię 71—75—88—114) występuje *vop|ałḳa* lub *vop|aụḳa*. Nie wiadomo tylko, czy skupienia tej jednolitej nazwy są duże i jak daleko sięgają, ponieważ już dla okolic Kamieńca Podolskiego notuje Kremer *reptiuch, tajstra*. II. W środku zaś tych dwu, różniących się tylko brzmieniem fonetycznym nazwy, terenów mamy bardzo wielkość różnorodność terminów na oznaczenie opałki: a) na samym zachodzie *bałam|ut* 25, 26, 45, 44, 50, 51; b) *saḳ'|elńa, saḳ'|ẏlńa* 4, 1, 2, 6, 13, 28, 14, 15, 16, 32, 56, 60, 37, 39, 42, *saḳ|ovńa* 7, *saḳ|alńa* 53, *saḳv|a* 59, 20, *saḳv|y* 38, 68, 100, *sač|oḳ* 65, 67, *saḳ* 69; c) *ḳr|ošńa* 24, 29, 40, 43, 46, *ḳr|óšńa* 34; d) *rẏpt'|ux* 54, 95, 96, *rypć|ux* 115; e) *t|aịstra* 51, 35, 63; f) *ḳ'|ẏsa* 48, 98; g) *kliščị* 36, 37; h) *matń|a* 97; prócz tego tu i ówdzie *vop|ałḳa*.

OMŁÓCONY SNOP ZBOŻA

Jeszcze trudniej jest określić teren jednolitego ukazywania się dość różnych nazw o m ł ó c o n e g o s n o p a z b o ż a, które występują w następujących postaciach: *pr|ykołodok, pr|ytyrok, vokł|epoḳ, vokł|epanẏc, vokl'|ipẏc, vokł|acoḳ, kał|atanẏc, okoł|otyna, hokoł|ot* (mapa sł. 8). Nazwy te są tak pomieszane, że trudno mówić o jakimś rozgraniczeniu terenów pojawiania się każdej z nich. Jedynie tylko nazwy na określenie o k ł o t u, związanego z kilku takich snopków można w ten sposób odgraniczyć od siebie: na Wołyniu (po wsi 12, 16, 23) używa się na jego określenie nazwy *ḳul*, poza tym *vokoł|ot, vokoł|it;* w Kociubińcach 119 *puḳ*.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

DROBNE GAŁĘZIE

Tak samo niezdecydowanie przedstawia się rozmieszczenie nazw drobnych gałęzi do palenia (mapa sł. 2), które występują w takich postaciach: a) *r|išča* 4, 6, 25, *r|išče* 26, *r|iščæ* 32, *r|išči* 112, 120; b) *riž|a* 12, 24, *riž'ý* 113, 120; c) *xmyz* 9, *xm|yźa* 41, *xm|yźæ* 40, 43, *xmys* 98, 100, 115; d) *łom|ača* 4, 7, 9; e) *rap|učý* 113; f) *for|ost* 67, 97, 60; g) *tr|usoḳ* 9; h) *sušn|yḳ* 34, 118; i) *br|ożźe* || *br|ośće* 66; *xab|us* 108. Na oznaczenie zaś grubszego chrustu używa się: *for|ost* 8, 26, 40, 96, 67, 115, 100; *xmys* = *hr|upšyi for|ost* 32; *tar|as* 120, 118.

SZAFKA

Ciekawy obraz rozwoju i zmiany znaczenia wyrazu przedstawiają nazwy, za pomocą których oznacza lud dolną i zamykaną drzwiczkami część szafy na chleb i naczynie — tę szafkę, na której stoi *m|ysnyḳ* (mapa sł. 4). Przeważnie nazywa się ona a) *car|oḳ* 60, 76, 32, 109, 63, 66, 96, 98, 120, 27, 29, 47, lub b) *carn|yḳ* 33, 94, 12, 100, 115, 114, 116, 118, 120. Poza tym mamy jeszcze następujące nazwy tego sprzętu: c) na południe od linii 71—77—92—95 i w Chmieliskach 66 *hr|upḳa;* d) *šafḳa* 25, 24, 1, 35; e) *spidń|aḳ* 43, 68, 67, 32; f) *p|itšafoḳ* 105; a wreszcie g) *ḳ|uča* 10, 87, *ḳ|učḳa* 97. Ciekawe jest to zmieszanie wyrazów *car|oḳ*—*hr|upḳa*—*ḳ|uča*. Za pomocą ostatnich dwu nazw oznacza się zamykane wgłębienie pod piecem, które służy tym samym celom, co i osobna szafka: *ḳ|uča* 41, 23, 11; *ḳ|učḳa* 68, *ḳ|učḳa zač|yńana* 40; *hr|upčyna* 67 i częste *hr|upḳa*. Jasne jest wobec takiego stanu rzeczy przeniesienie nazwy części pieca na szafkę. Zrozumiałe także się stanie to, skąd się bierze nazwa *ḳ|uča*, za pomocą której normalnie określa się chlew na świnie, jeśli weźmiemy pod uwagę, że na Huculszczyźnie *c|aroḳ* oznacza ogrodzenie pod łóżkiem, koło pieca lub w kącie izby na młode jagnięta czy prosięta, a na pograniczu gwary huculskiej oznacza on także kojec na prosięta wiezione do miasta. Na tym tle jasne stanie się pomieszanie nazwy *car|oḳ* z wyrazem *ḳ|uča*, oraz to, że znaczenie rzeczownika *car|oḳ* musiało dawniej być znacznie inne niż dzisiaj.

VIII. Uogólnienia i wnioski.

Gdy chodzi o wyznaczenie granic gwar wołyńskiej, podolskiej i naddniestrzańskiej, to musimy stwierdzić, że dokładne rozdzielenie ich od siebie napotyka wielkie trudności. Zacho-

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

dzi bowiem pytanie, którą z dialektycznych cech należy uważać za tak ważną, aby jej granicę utożsamić z zasięgiem danej gwary. Uznawanie jednej jakiejś właściwości za cechę wyróżniającą całą gwarę, jako oparte na ocenie indywidualnej badającego, jest zbyt subiektywne i niedokładne, bo pomija się przy tym inne właściwości, które są niejednokrotnie co najmniej równie ważne. Dlatego musimy zrezygnować z wyznaczenia granic poszczególnych gwar za pomocą jednej linii, a zrobimy to mniej dokładnie, przez wykreślanie pewnego pasa, na którym skupiają się granice kilku właściwości.

W ten sposób stosunkowo dokładnie można oddzielić od pn.-wschodniej strony gwarę naddniestrzańską. Za podstawę jej wyróżnienia weźmiemy szeroki od 5 mniej więcej do 30 km pas, na którym splatają się i biegną nieraz blisko przy sobie północne granice następujących właściwości: 1) przejścia *'a* = *ǫ́* (izofona I, II 1); 2) linii braku nowego *l* epentetycznego (II 12); 3) końcówki instr. sg. f. *-oų* (II 8); 4) dyspalatalizowanej końcówki czasu przeszłego *-s, -smo, -ste* (II 11); 5) miękczenia spółgłosek przedniojęz. przez *i* (izofona II 13). Wszystkie te granice zbiegają się między Horodnicą 116 a Wasylkowcami 120, później rozchodzą się znacznie na boki, aby znowu skupić się dość silnie między Berezowicą 73 a Mikulińcami i następnie biegną dość zgodnie poprzez okolice Jezierny i Jarosławic 25. Północna przeto granica gwary naddniestrzańskiej ciągnie się od punktu powyżej Husiatyna ukośnie przez dolinę Seretu na przestrzeni Berezowica —Mikulińce i dalej przez Jezierną i Jarosławice w kierunku północno-zachodnim — tak mniej więcej jak biegnie izofona odgraniczająca od pn.-wsch. przejście *'a* = *ǫ́* (I, II 1).

O wiele natomiast trudniej jest wyznaczyć granicę gwary wołyńskiej. Obok bowiem dwu równoległych i dość gęstych skupień linii granicznych właściwości, wyróżniających tę gwarę, jeszcze dwie granice sięgają znacznie dalej na południe: końcówki *-oi̯u* i form typu *na zǫ́ml'|i, dvi vivć|i*. Jedno skupienie linii, oddzielające od północy całkiem zdecydowanie wszystkie cechy niewołyńskie, przebiega mniej więcej dawną granicą polityczną austriacko-rosyjską. Południowe granice wołyńskich: 1) dat. sg. m. *-evi* (II 20); 2) inf. *pekt|y* (II 21); 3) 3 os. sg. i pl. *-t'* (II 17); 4) futurum *budu xod|yty* (II 29 i 30); 5) suf. *-s'ko, -s'k'ǫ́i̯* (II 15) biegną prawie zgodnie ze sobą między Moskalówką 23, Wierzbowcem 20, Oleksińcem St. 9 i Łopuszną 2, leżących po stronie

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

północnej, a Hnilicami 42, Kobylą 15, Zagórzem k. Załoziec 7 i Popowcami 1, które leżą po południowej stronie tego skupienia. Linia zatem łącząca wsi Moskalówka 23, Wyżgródek 22, Oleksiniec 9 i Łopuszno 2 jest południową granicą czystej gwary wołyńskiej. Zaznacza się jednak jeszcze drugie, choć mniej, jak widzimy z mapy, zdecydowane, równoległe prawie skupienie niemniej ważnych cech, jak południowe granice: 1) suf. *-ec'* (II 14); 2) nagłosu *h-* (II 22 i 23); 3) form *na p|ol'i* (II 27); 4) form *na ḳoń|i* (II 26); 5) zaimka *śa* (I, 7, II 4, 5); 6) półpalat. *s'*, *z'*, *c'* (II 16); 7) skróconych zaimków *do sv|e̯i̯i*, *t|e̯i̯u* (II 24); 8) palatalnego *s|yńi̯i̯* (II 19); 9) dat. sg. n. *tyl|at'i* (II 28); 10) *pr|æsty* (I 11); 11) *drahl'|i* (I 15); 12) *hrad'|il* (I 16), z których jedne łączą się w swym zachodnim biegu z poprzednio wymienionym skupieniem (II 16, 19, 5, 14, 27), ale przeważnie tworzą drugie skupienie, które biegnie następująco: między Koszlakami 42 a Klimkowcami 43, na południe od Zbaraża włączając do swego terenu Czernichowce 35, skręca na północ ponad Nowiki 32 zbliżając się przez to bardzo do pierwszego skupienia, potem zwraca na zachód i przechodzi po południowej stronie Białogłów 28 oraz między Manajowem 12 a Markopolem 6. Nawet jednak ta dalej na południe wysunięta linia Koszlaki 42—Czernichowce 35—Bolizuby 16—Białogłowy 28—Markopol 6 nie zamyka w sobie wszystkich cech właściwych gwarze wołyńskiej. Dwie bowiem z nich, i to bardzo ważne, sięgają jeszcze dalej na południe: 1) granica końcówki instr. sg. f. *-o̯i̯u* (II 7), która włącza do wsi z wołyńskimi właściwościami Supranówkę 67, Kujdańce 63, Smykowce 58, Łozową 54, Ostaszowce 47 i Hukałowce 24; i 2) bardziej swym kierunkiem zbliżona do granic innych cech gwary wołyńskiej linia odgraniczająca pd. zasięg wymowy *na zyml'|i*, *dvi̯i mołod|yći* (II 25), która na wschodzie wybiega poza linię II 7 (miejscowości 68, 87, 65, 62, 64), ale w zachodnim swym biegu łączy się z ostatnio omówionym skupieniem. Prawie równolegle z linią II 25 biegnie pd. granica *i̯is|yš*, *das|yš* (II 33).

Czysto wołyńska gwara sięga więc po linię Moskalówka—Wyżgródek—Oleksiniec. Granicę jednak tej gwary stanowi właściwie pas terenu między tą linią a zasięgiem wymowy *-o̯i̯u*, *na zy̆ml'|i* tak samo, jak granicę gwary naddniestrzańskiej wyznacza pas ograniczony liniami II 11, 1, 6, 8, 12 i 13. Posługując się terminologią Małeckiego[1]) nazwalibyśmy gwary tych dwu pasów

[1]) Małecki, Do genezy gwar mieszanych i przejściowych. Sl. Oc. XII str 82.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

„przejściowymi, które dane cechy rozwijają jednolicie według typu dialektu *a*, inne zaś według typu *b*".

Gdybyśmy zaś chcieli schematycznie zaznaczyć granicę gwary wołyńskiej, to wykreślilibyśmy ją od Podwołoczysk do Jezierna z silnym wygięciem ku południowi wzdłuż doliny Gniezny aż po Smykowce 58. Podstawą tego określenia będzie końcówka *-oju* tak samo, jak izofona przejścia *'a = ŷ* jest schematyczną granicą gwary naddniestrzańskiej.

Wytyczone poprzednio dwa tereny stykają się na przestrzeni Jezierna—Jarosławice. Widzimy zatem nie tylko, że pasy stanowiące granice gwary wołyńskiej i naddniestrzańskiej są bardzo szerokie, lecz także, że stykają się ze sobą na terenie leżącym w północno-zachodniej stronie Jezierny.

Wskutek takiego rozmieszczenia dwu poprzednio omówionych gwar obszar gwary podolskiej, zaznaczonej na mapie Ziłynskiego jako przestrzeń między Seretem, Zbruczem, Dniestrem i linią Tarnopol—Zbaraż—Toki, skurczy się do terenu bardzo małego i charakterystycznego pod względem kształtu, bo wąskiego trójkątu między Husiatynem, Podwołoczyskami i Jezierną. Właściwie jednak, to nawet z zaliczeniem tego obszaru do gwary podolskiej mamy pewien kłopot. Odgranicza go wprawdzie od południa linia zachowania *'a*, która to właściwość jest cechą wyróżniającą gwarę podolską, ale widzieliśmy poprzednio, że ta zasada nie została przeprowadzona konsekwentnie, ponieważ spotykamy tutaj także takie formy, jak *pi|ǧtnyća, pr|ysty, hr|etka, śv|yta, tyl|ǧ*, a zatem przypuszczamy, że owo niepodolskie przejście *'a = ŷ* musiało sięgać znacznie dalej na północ. Te jednak mniej ważne odstępstwa od ogólnej zasady zachowania *'a* mogą nam co najwyżej nasunąć przypuszczenie, że gwara podolska ustaliła się na prawym brzegu Zbrucza dość późno, ale dzisiejszy jej teren musimy wyodrębnić zarówno od naddniestrzańskiej jak też od wołyńskiej głównie na tej podstawie, że nie ukazują się na nim właściwości wyróżniające te dwie gwary. Można by także przypuszczać, że w ogóle zachowanie *'a* nie jest tu podolskie, lecz jest najdalej na południe wysuniętym wpływem właściwości wołyńskiej, jednak sprzeciwia się temu to, że kierunek izofony I i II 1 przybiera wprawdzie w zachodniej swej części kierunek równoległy do innych granic wołyńskich, ale między Seretem a Zbruczem ukośny jej bieg wskazuje wyraźnie na działanie nie tylko od północy, lecz całkiem wyraźnie od wschodu, a więc od

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Podola. Rzecz oczywista, że na oba wymienione poprzednio pasy gwar przejściowych zachodzą niektóre cechy właściwe gwarze podolskiej — na tym zresztą polega owa przejściowość.

Za północną granicę obszaru gwary podolskiej będziemy uważali izomorfę instr. sg. f. *ruk|om* nie tylko dlatego, że wspomniany trójkąt obszaru razem z powiatem trembowelskim wyróżnia się od innych gwar tą jedną z najbardziej odrębnych i charakterystycznych cech, lecz także dlatego, że tu wypada całkiem zdecydowane skupienie zasięgów wielu wołyńskich właściwości słownikowych. Ten trójkątny jednak obszar gwary podolskiej uszczuplają w okolicach jego wierzchołków koło Podwołoczysk i Husiatyna cechy: 1) wymowy *na zŷml'|i, dói vivći*, która wsi 68, 65, 87, 64, 62 i sąsiednie wlicza do pasa przejściowego, oraz 2) wymowy *b|ułysmo...*, która Pajówkę 99, Rasztowce 114, Horodnicę 116 wraz z miejscowościami sąsiednimi łączy z gwarą naddniestrzańską.

Wskutek tego teren gwary podolskiej bez żadnych na ogół cech wołyńskich i naddniestrzańskich przedstawia się nawet nie jako trójkąt, tylko wąski dość pas, który sięga od Iwanówki k. Sk. 97 do Kręciłowa nad Zbruczem, od Borek Wk. 60 do Grabowca 81 nad Gnieznią, oraz od Płotyczy 53 do Berezowicy Wk. 73 nad Seretem i ciągnie się aż po Jezierną.

Nieco więcej światła na rozgraniczenie i podział gwar terenu objętego badaniami rzucają granice pewnych właściwości słownikowych. Tak np. na terenie gwary naddniestrzańskiej ukazują się nazwy: *h'yšk'|ŷ* 'studzienina', *hr|upka* na oznaczenie szafki, *z|arup* 'zapole', oraz wspólne z terenami północnymi *ķizł yny* i *nas|at*.

O wiele natomiast więcej izoleks skupia się na linii Podwołoczyska—Olejów 27, a więc w tym miejscu, które określiliśmy na podstawie izofon i izomorf jako południową granicę gwary wołyńskiej. Prawie zgodnie kończą się na tej linii południowe zasięgi następujących wyrazów: 1) *z|astoronok* 'zapole', 2) *hor|odnyk* 'łopata', 3) *ķom|ar* na oznaczenie mrówki, a *param|ut, doụhom|ut, ǯiń|ŷǧŷ...* na oznaczenie komara, 4) *ł|ośka*, 5) *ķizł|yny*, 6) *v|inyk*, a nieco dalej na północ, razem z innymi skupieniami właściwości wołyńskich 7) *radn|o*, 8) *ķorž|an*, 9) *vidr|o* i *ķaz|an* i częściowo 10) *ćv|ilux*. Już choćby te pobieżnie wybrane izoleksy pozwalają nam zadecydować o tym, że do gwary wołyńskiej

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

raczej niż do innych należy cały pas przejściowy aż do linii Podwołoczyska—Jezierna.

I znowu, jak w poprzednich rozważaniach, pozostaje nam w środku długi pas, którego nie zaliczymy ani do gwary wołyńskiej ani naddniestrzańskiej, który określiliśmy jako teren gwary podolskiej.

Najciekawsze jednak jest to, że w północno-zachodnich terenach, tam gdzie właściwości gwary wołyńskiej rozdzielają się i jedno ich skupienie biegnie po wschodniej stronie Popowiec 1, inny zaś splot granic skupia się na południe od Załoziec, tzn. w okolicach Zborowa i na pn.-zach. od Załoziec wyodrębnia się na podstawie właściwości słownikowych zupełnie osobny i całkiem zdecydowanie odgraniczony od innych okolic teren gwarowy. Z branych dotychczas pod uwagę właściwości gramatycznych odgranicza go tylko zatrata liczby i rodzaju w futurum typu *bud|emo xod|yų, von|a bud|e pr|aų* 5 (mapa II 31). Skupienie natomiast izoleks na terenie sięgającym swą wschodnią krawędzią po wsi Popowce 1, Zagórze 7, Załoźce 13, Jaryczowce 44 oddziela całkiem zdecydowanie obszar, który ciągnie się na pn.-zach. od tej linii. Mamy tam mianowicie takie, nie spotykane w zasadzie gdzie indziej na zbadanym terenie, właściwości słownikowe: a) *myčv|yd* 'nietoperz' 1, 2, 4, 6, 7; b) *poųx* 'chomik' 4, 6; c) *g|aįdy* 'kartofle' 25, 26, a także *barab|oįi* 12, 6, 4, 1, 2, 7, 8, 9; d) *nas|ad* 'skręt' 26, 25, 24, 12, *skrent* 'dt.' 4, 6, 7; e) *pod|enok* 'deska na wozie' 26, 25, 24, 12, 6, 7, 4, 1, 2; f) *łop|atka* 'łopata' 44, 27, 12, 24, 25, 26; a także sięgającą znacznie dalej na wschód nazwę g) *čv|ilux* 'wełniana płachta kolorowa'.

Widzimy zatem, jak zasięgi pewnych właściwości słownikowych potwierdzają nasze rozgraniczenie gwar wołyńskiej i naddniestrzańskiej, a równocześnie pozwalają wydzielić jeszcze czwarty teren gwarowy, na razie dokładniej nie zbadany, w okolicach Zborowa i Załoziec, a zapewne ciągnący się także dalej na zachód. Te wnioski leksykologiczne mówią także, że pewne grupy gwarowe odpowiadają terenom różniącym się pod względem etnograficznym. Widocznie więc takie rozmieszczenie gwar na badanym terenie stoi w związku z tym, że zetknęły się tu pewne odrębne pod względem językowym i etnicznym grupy ludności. Na podstawie podanych przykładów z rozmieszczenia właściwości słownikowych trudno by było na razie mówić o pochodzeniu i pokrewieństwie tych grup etnicznych, ponieważ nie

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

wiemy dokładnie jak wielki obszar poza mapą zajmują te wyrazy i w których jeszcze okolicach one się ukazują. Łatwiej natomiast będzie nam to zrobić na podstawie innych cech językowych.

Uderza nas przede wszystkim to, że po zachodniej stronie Zbrucza i jego przedłużenia, tzn. granicy polsko-sowieckiej występują na zbadanym terenie te cechy gwarowe, które zalicza się do dialektów przydnieprzańskich. Mamy bowiem I na Wołyniu: a) półpalat. *s' z' c'*; b) dat. sg. m. *tkač|evi*; c) instr. sg. f. *ruk|oju*; d) locat. sg. *na zǫml'|i, na ķ'inć|i, na p|ol'i*; e) 3 os. *x|odyt'*; f) suf. *-eć, -śko, -śķ'ǫ̊ǫ̊*; g) przymiotniki typu *s|yńiǫ̊*; II nad Dniestrem zaś: h) *t'iķ, śil*; i) *ł* średnie; j) *ŕ* miękkie; oraz na obu wymienionych terenach k) fut. z inf. *bud|u xod|yty*. Cechy te wskazują na pewne silniejsze i bezsprzeczne pokrewieństwo badanych terenów z gwarami przydnieprzańskimi.

Fakt ukazywania się dialektycznych cech wschodnio-ukraińskich daleko na zachodzie oraz rozdrobnienie dialektu zachodniego na kilka gwar można tłumaczyć za Ziłynskim[1]) tym, że na badanych przez nas terenach musiały zajść w dawnych czasach jakieś wielkie przesunięcia ludności, których powodem był napół plemion koczowniczych ze wschodu lub inne przyczyny polityczne, ekonomiczne, czy związane z przeludnieniem. W pewnych mianowicie czasach ludność Ukrainy znad Dniepru przesunęła się znacznie na zachód i częściowo odepchnęła autochtonów na północ i południe, częściowo zaś zmieszała się z nimi. Odbicie tych ruchów ludnościowych widzimy w ugrupowaniu oraz charakterze gwar ruskich. Z jednej bowiem strony mamy niewątpliwie pokrewieństwo między gwarami obszarów południowo-zachodnich a poleskimi, z drugiej zaś liczne gwary zachodnie wytworzyły się jakby ze zmieszania właściwości dialektu wschodniego i zachodniego.

Hancov twierdzi coś wręcz przeciwnego, a mianowicie, że gwary pd.-wschodnie powstały dość późno (w. XVI—XVIII) i to pod wpływem ruchów kolonizacyjnych z Polesia na pd.-wschód i z terenów pd.-zachodnich na wschód, ale bierze on pod uwagę przeważnie kolonizację będącą rezultatem pewnych procesów gospodarczych[2]).

---

[1]) J. Ziłynski, Małoruskie dialekty na Mapie Mosk. Kom. Dialekt. RS IX str. 237—8.

[2]) Vsevołod Hancov, Dialektolog. klasyfikacja ukr. hovoriv. Zap. Istor.-Filolog. Viddiłu Vseukr. Akademii Nauk. Kijów 1924. Kn. IV str. 133—4.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Tej rozbieżności zdań nie potrafimy rozstrzygnąć bez głębszych badań nad osadnictwem oraz pokrewieństwem etnicznym poszczególnych grup ludności ruskiej.

Abstrahując od dyskusji nad podziałem języka ukraińskiego na dialekty i gwary, musimy stwierdzić to, o czym wspominaliśmy już na początku, że dla nas będzie ważną rzeczą rozmieszczenie pewnych poszczególnych właściwości na całym terytorium językowym. Ważne to jest szczególnie na tym obszarze, którego gwary, ich charakter i ugrupowanie, nie są wynikiem jednolitego rozwoju, ale pomieszania odrębnych grup etnicznych.

Faktem jest, że wiele właściwości dialektu wschodniego sięga znacznie dalej na zachód od Zbrucza, omijając dość szeroką, a w każdym razie długą przestrzeń Podola począwszy od Bracławia. Północny pas gwar z cechami dialektycznymi pd.-wschodnimi sięga po linię Bohu i Bugu, południowy zaś wcina się równie daleko na zachód i także wąską smugą wzdłuż Dniestru aż po gwarę bojkowską. Należy więc przypuszczać, że przez te terytoria, które do dziś zachowują pewne przynajmniej cechy pokrewne gwarom nad Dnieprem, a więc przez południowy Wołyń i wzdłuż Dniestru posuwały się na zachód pewne grupy różniące się od tubylców pod względem etnicznym i językowym. Niektóre z cech wschodnich występują równocześnie na terenie wołyńskim i w dorzeczu Dniestru (np. wołyńskie i bojkowskie *-eć*; *-śḱyi; s' z' c'*), inne natomiast ukazują się tylko na terenie wołyńskiego szlaku migracyjnego (*-t'*, *s|yńiį*, *-evi*, *na zyml'|i...*), albo tylko wzdłuż Dniestru znaczą drogę ludów ze wschodnich połaci (*ŕ, ł, t'iḱ, ḱ, ġ*). Niejednolite zachowanie cech dialektu wschodniego ne terenach obu szlaków migracyjnyah tłumaczy się tym, że każda z dwu grup dążących na zachód zetknęła się z różnymi gwarami i zależnie od tego niekoniecznie te same właściwości musiały się zatracić. Mimo zresztą tego niejednakowego, a ze zrozumiałych powodów niecałkowitego zachowania niektórych cech pd.-wschodnich oba wymienione pasy mają wspólną właściwość natury ogólniejszej, a mianowicie tendencję do zachowania palatalności, którą widzimy i na Wołyniu i w gwarach wzdłuż Dniestru (*-t', -eć, -śḱo, -śḱyi, s|yńiį, na zyml'|i, na p|ol'i, na ḱoń|i, dói mołod|yći, t'iḱ, śil, ŕ, ł, ḱ, ġ*). Tendencja ta jest przeciwna zachodniej skłonności do dyspalatalizacji[1]) i jako właściwość uchodząca normalnie uwadze zacho-

[1]) J. Ziłynski, RS IX str. 241.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

wała się najtrwalej na obu terenach, którymi przeciągał dialekt wschodni, nawet wtedy gdy inne cechy tego dialektu nie zdołały zwyciężyć i utrzymać się.

Objaśnienia do map.

Mapa I.

Linie oznaczają:

1 — pn.-wschodnią granicę wymiany *'a = ů* we wszystkich pozycjach (str. 7—9).

2 — pn.-wschodnią granicę wymiany *'a = ů* w środku wyrazów: *pi̯|ůtnyća* (str. 9—10).

3 — północną granicę końcówki rzeczowników nijakich *-ů: tyl'|ů, žyt'|ů* (str. 11).

4 — południową granicę obszaru, na którym końcówka rzeczowników nijakich ma postać *-a: tyl|a, žyt'|a* (str. 11).

5 — obszar objęty liniami 4 i 5 a zakreskowany ukośnie od lewej ku prawej ma końcówkę rzeczowników nijakich *·ä, -ě, -æ: tyl|ä, łoš|ět'i, tyl|æat...* (str. 11—12).

6 — pn.-wschodni zasięg wymowy *śv|yto, mń|ůso* (str. 12—13).

7 — południową granicę brzmienia zaimka zwrotnego jako *śa* (str. 13).

8 — pn.-wschodnią granicę obszaru, na którym obok *s'a* spotyka się *s'ä, s'æ, s'ů* (str. 13—14).

9 — obszar objęty liniami 8 i 9 (zakreskowany pionowo) ma oboczność *s'a ‖ s'ů, s'ů* (str. 14).

10 — południowy zasięg wymowy *ra: pr|adivo, prad|ut, hr|atka* (str. 15).

11 — pn.-wschodnią izofonę wymowy *re: pr|esty, hr|etka* (obszar pasa tej wymowy zamyka się między liniami 11 i 12) (str. 15).

12 — pn.-wschodnią granicę wymowy *ry: hr|ytka, pr|ydivo, pryd|ut* (str. 15).

13 — obszar między liniami 10 i 11 (zakreskowany ukośnie od prawej ku lewej) ma wymowę *rä, ræ, rě: hr|ætka, hr|ětka, pr|ästy,* lub oboczność *hretka ‖ hratka* (str. 17).

14 — pn.-wschodnią granicę wymowy *pr|yi̯divo, pr|yi̯sty, pryi̯d|ut* (= przędą) (str. 15).

15 — pn.-wschodnią granicę wymowy *dryhl'|i* (str. 16).

16 — pn.-wschodnią granicę wymowy *hryd'|il* (str. 16).

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

17 — północny zasięg wyrau *h'ŷšk'|ŷ* (str. 39).
18 — pd.-zachodnią granicę miękkiego *pr|ad'ivo, pr|æd'ivo* (str. 16).
19 — południową, zachodnią i północną granicę zaniku *i* w *pr|ědvo, pr|edvo, pr|ydvo* (str. 16).
20 — pd.-zachodnią granicę *vož|eńanyi̯*.
21 — pd.-zachodnią granicę wymowy *vož|eńinyi̯*.

Mapa II.

Linie oznaczają:

1 — pn.-wschodnią granicę wymiany *'a = ŷ* we wszystkich pozycjach (str. 7—9).
2 — pn.-wschodnią granicę wymiany *'a = ŷ* w środku wyrazu: *pi̯|ŷtnyća* (str. 9—10).
3 — północną granicę końcówki rzeczowników nijakich *-ŷ*: *tyl|ŷ, žyt'|ŷ* (str. 11).
4 — południową granicę brzmienia zaimka zwrotnego jako *śa* (str. 13).
5 — pd.-zachodnią granicę występowania zaimka *śa* po czasownikach: *r|obyc's'a* (str. 14).
6 — północną, zachodnią i południową izomorfę końcówki instr. sg. f. *-om: tom dor|ohom, z m|amom* (str. 20—26).
7 — południową granicę końcówki instr. sg. f. *-oi̯u: toi̯u dor|ohoi̯u, z m|amoi̯u* (str. 20—26).
8 — pd.-wschodnią granicę końcówki instr. sg. f. *-ou̯: tou̯ dor|ohou̯, z m|amou̯* (str. 20—26).
9 — obszar, który ma wymowę instr. sg. f. *hor|oi̯o, mitł|o* (str. 25).
10 — obszar, który ma wymowę instr. sg. f. *mitł|oi̯o, dor|ohoi̯o* (str. 25).
11 — pn.-wschodnią granicę twardego *s* w końcówkach czasu przeszłego czasowników: *b|uvys, b|ułysmo, b|ułysty, d|esty xod|yły* (str. 19).
12 — pn.-wschodnią granicę braku nowego *l* epentetycznego: *r|obi̯ŷt, l|ubi̯u* (str. 18—19).
13 — północną granicę silniejszego miękczenia spółgłosek przedniojęzykowo-zębowych przed *i: t'ik, śil, śnip, zeł|eńi, u šesti* (str. 26—27).
14 — pd.-zachodnią granicę miękkiego suf. *-eć*: *x|łopeć* (str. 29).
15 — pd.-zachodnią granicę miękkich suf. *-s'ko, -s'k'ŷi̯, -c'k'ŷi̯: vuž|ys'ko, xł|ops'k'ŷi̯, muž|yc'k'ŷi̯* (str. 29—30).

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

16 — pd.-zachodnią granicę dorsalno-koronalnej palatalizacji *s'*, *z'*, *c'* (str. 34—35).

17 — pd.-zachodnią granicę miękkiego *-t'* w końcówkach 3 os. sg. i pl. czasu teraźniejszego: *r|obyt'*, *r|oblat'* (str. 28).

18 — południową granicę obocznych końcówek *-t'* ‖ *-t*: *robyt syd'|at'* (obszar tej właściwości sięga na pn.-wschodzie po linię 17) (str. 28).

19 — pd.-zachodnią granicę miękkiego przymiotnika *s|yńiį, ž|ytńiį, t|ańa* (str. 30).

20 — pd.-zachodnią granicę końcówki dat. sg. m. *-evi*: *tkač|evi, xł|opcevi* (str. 30).

21 — pd.-zachodnią granicę infinitivu *pekł|y* (str. 35).

22 — południową granicę nagłosowego *h-*: *hov|es, hoł|yva, hol'|iį* (str. 36).

23 — południową granicę nagłosowego *h-* w wyrazach *h|ynčyį* i *hyn|akše* (str. 36).

24 — pd.-zachodnią granicę skróconych zaimków *m|eįi* (= genet. sg.), *do sv|eįi, teįu* (str. 35—36).

25 — pn.-wschodnią granicę końcówek locat. sg. f.: *na zym̆ł|y* i dualu *'a* deklinacji: *dvi mołod|ycy* (na północ i wschód od tej linii mówi się *na zym̆l'|i, dvi mołod|yći* (str. 32—34).

26 — pd.-zachodnią granicę brzmienia końcówki locat. sg. m. jako *-i: na ķoń|i, na ķińć|i* (str. 31).

27 — pd.-zachodnią granicę końcówki locat. sg. n. w postaci *-i*: *na p|ol'i* (na południe i zachód od tej linii mówi się *na p|olu, na podv̆|iru*) (str. 31).

28 — pd.-zachodnią granicę dat. sg. n. *tyl|at'i* (na pozostałych obszarach: *tyl|ět'u* lub *tỹl|ytu*) (str. 37—38).

29 — pn.-wschodnią granicę futurum tworzonego przy pomocy imiesłowu: *bud|u xod|yų* (str. 36—37).

30 — pd.-zachodni zasięg oboczności *bud|u xodyų* ‖ *bud|u įt|y* (obszar tej właściwości zamyka się między liniami 29 i 30) (str. 36—37).

31 — wschodnią granicę futurum, które tworzy się dla wszystkich rodzajów, osób i liczb za pomocą imiesłowu rodzaju męskiego liczby pojedynczej: *bud|u rob|yų, bud|emo pyų, von|a bud|e pr|ayų* (str. 37).

32 — pod.-zachodnią granicę form *įis|yš, das|yš* (str. 38).

33 — północną i zachodnią granicę form *įiš, daš* (str. 38).

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Spis treści.

		str.
I.	Uwagi wstępne	1
	Wykaz miejscowości do map gwarowych . . .	6
II.	Zachowanie się 'a	7
III.	Inne granice właściwości naddniestrzańskich . .	18
IV.	Cechy dialektu wschodniego na południu Podola .	26
V.	Cechy południowo-wschodnie w gwarze wołyńskiej .	28
VI.	Inne cechy wyróżniające gwarę wołyńską . . .	35
VII.	Słownictwo	38
VIII.	Uogólnienia i wnioski	51
	Objaśnienia do map	59
	Tablica z dwoma mapami.	

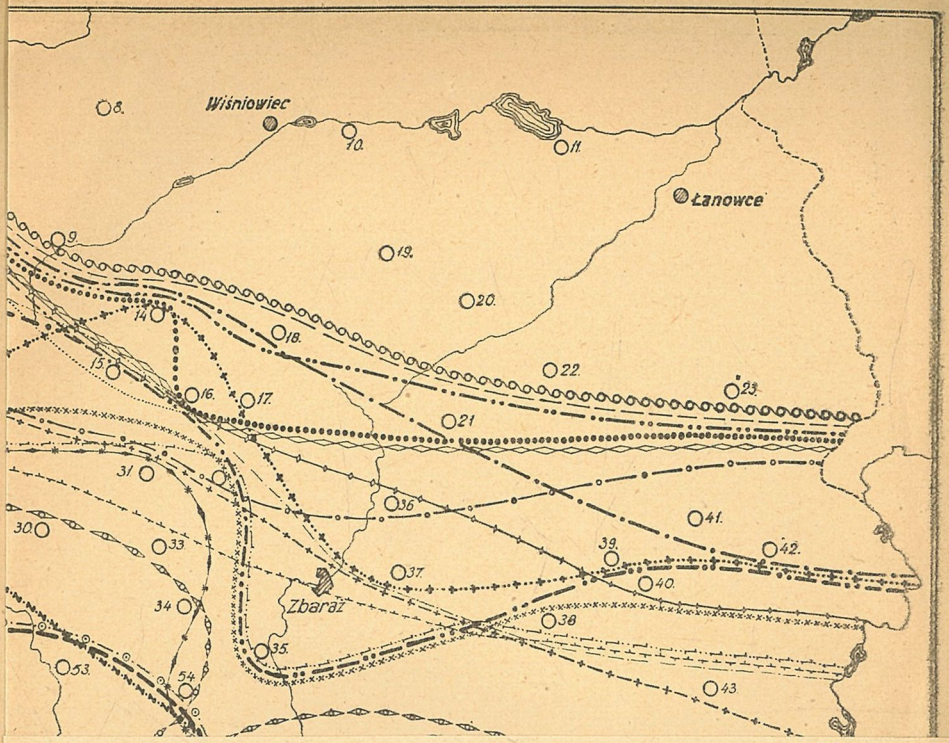
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Wykaz ważniejszych pomyłek drukarskich.

Str.	12	w.	6 od g.	zam.	*łoś|atu*	ma być	*łoš|atu*
„	12	„	3 od d.	„	*śvato*	„ „	*švato*
„	13	„	11 „ „	„	*vz'|y̯u̯*	„ „	*wź|y̯u̯*
„	13	„	8 „ „	„	*i̯a śy̯, nazyv|ai̯u*	„ „	*i̯a śy̯ nazyv|ai̯u*
„	15	„	10 „ g.	„	*vz'y̯u̯*	„ „	*vź|y̯u̯,*
„	16	„	2 dopis.	„	*hyšk'|y̯*	„ „	*h'yšk'|y̯*
„	19	„	2 od g.	„	*s'|imi̯e*	„ „	*ś|imi̯e*
„	26	„	8 od d.	„	*zeł|eńi śv|yta*	„ „	*zeł|eńi śv|yta,*
„	26	„	7 „ „	„	*ti l|udy*	„ „	*t'i l|udy*
„	27	„	11 „ „	„	*c|ałyi̯ deń*	„ „	*c|ałyi̯ deń*
„	27	„	6 „ „	„	*ǵ*	„ „	*ǵ*
„	28	„	14 „ g.	„	Znaczenie	„ „	Znacznie
„	29	„	4 „ d.	„	*voł|os'ki*	„ „	*voł|os'k'i*
„	32	„	15 „ „	„	*dvě ovъci*	„ „	*dvě ovъci*
„	33	„	10 „ g.	„	gwar wschodnich	„ „	gwar zachod.
„	37	„	1 „ „	„	*i̯šo.u̯*	„ „	*i̯šou̯*
„	41	mapa sł. 2. Przy miejscow.: 34, 35, 60, 63, 68, 96, 98, 100, 120 ma być *ł|yłyk*, a nie *łył|yk*.					
„	47	w.	18 od d.	zam.	*zastoro|nok*	ma być	*zastor|onok*

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

KAROL DEJNA

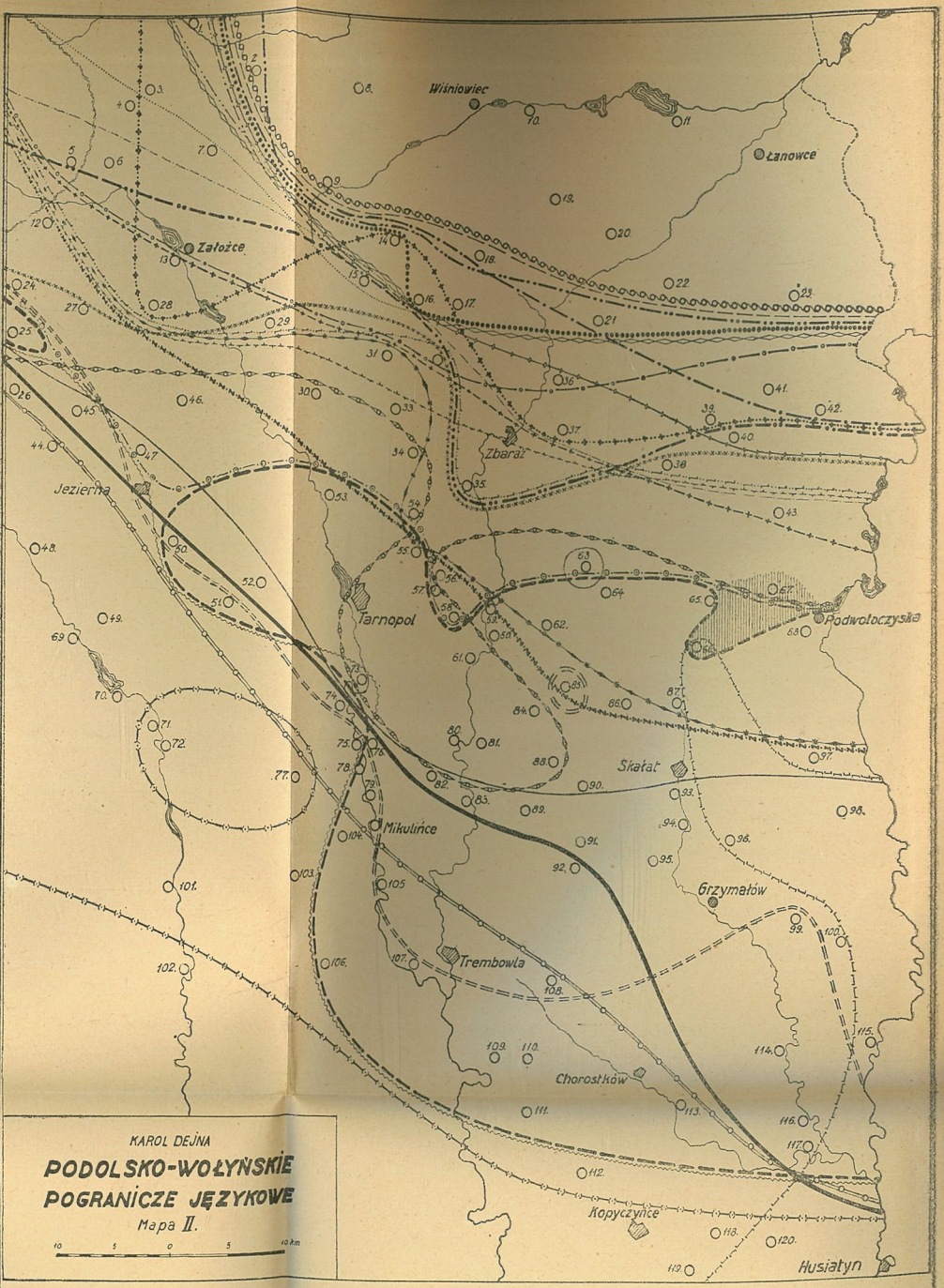
PODOLSKO-WOŁYŃSKIE POGRANICZE JĘZYKOWE

Mapa I (°a)

10 5 0 5 10 km

1. pi|ẏtnyćẏ, do kova|tẏ
2. pi|ẏtnyća, vžẏẏu
3. tyl|ẏ, žyt|ẏ
4. pd. gran. tyl|a
5. tyl|aᵉ, tyl|ä, tyl|aᵉty
6. on. gran. šv|yto, mń|yso
7. ša
8. svä || sᵉvi
11. on. gran. pr|esty
12. " " pr|ysty
13. pr|aᵉsty lub pr|asty || pr|estyća
14. pr. gran. pr|yjdivo
15. " " dryh|ti
16. " " hry|oṅl
17. " " ńyš|kẏ
18. pd. " pr|adtivo

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

KAROL DEJNA

PODOLSKO-WOŁYŃSKIE POGRANICZE JĘZYKOWE

Mapa II.

10 5 0 5 10 km

1. ——— pi/ẽtnycẏ, do kova/lẏ
2. ——— pi/ẽtnyča, vzẏu
3. ——— tyi/sẏ, žy/tẏ
4. ——— śa
5. ——— s'a po czasowniku
6. ——— dor/ohom
7. ——— dor/ohoju
8. ——— dor/ohoų
9. ——— hor/oio miił'o
12. ——— r/obiẏt
13. ——— sńip, zeł/eńi, t'ik
14. ——— xt'/opec'
15. ——— xt'/opsk'ẏi, pasov/ys'ko
16. ——— s' z' c'
17. ——— r/obyt'
18. ——— r/obyt // sy/d'at'
19. ——— s/yńij
20. ——— ukraćevi
23. ——— h'yńčyi, hyn/akse
24. ——— do sveji, teju
25. ——— na zẏm/ty, dvi vivc/y
26. ——— na koń/i, na kiń/źi
27. ——— na p/oli
28. ——— Dat.sing. tyl/at'i
29. ——— bud/u xod/yų
30. ——— " " //it/y
31. ——— bud/em xod/yų

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ